Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Кафедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ І ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ЇЖІ В ПРОЗІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА

Магістерська робота
студентки ІІ курсу групи ФЛУм-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма "Українська мова та література")
денної форми здобуття освіти
Левицької Марти Юріївни

Науковий керівник – к.ф.н., доц. Труш О. М.

Львів – 2024

ЗМІСТ

Вступ…… 4

РОЗДІЛ 1. Назви їжі як об'єкт дослідження в українському мовознавстві……...7

1.1. Поняття назв їжі та огляд основних аспектів у наукових студіях українських мовознавців……..……..7

1.2. Класифікації назв їжі…….....14

РОЗДІЛ 2. Лексико-семантичний і етимологічний аналіз назв їжі в романах Юрія Винничука……25

2.1. Лексико-семантична група загальних назв їжі……25

2.2. Лексико-семантична група назв продуктів харчування……..……..30

2.2.1. Лексико-семантична мікрогрупа назв овочів і продуктів із них…...…….30

2.2.2. Лексико-семантична мікрогрупа назв фруктів і ягід……...……32

2.2.3. Лексико-семантична мікрогрупа назв круп і каш……...…….34

2.2.4. Лексико-семантична мікрогрупа назв продуктів із борошна……..…...36

2.2.5.Лексико-семантична мікрогрупа назв продуктів тваринного походження……..…….39

2.2.5.1. Лексико-семантична мікрогрупа назв м'яса та тваринних жирів……40

2.2.5.2. Лексико-семантична мікрогрупа назв молочних продуктів…….44

2.2.6. Лексико-семантична мікрогрупа назв рибних продуктів……46

2.3. Лексико-семантична група назв приправ…….47

2.4. Лексико-семантична група назв закусок……..49

2.5. Лексико-семантична група назв перших страв……...……53

2.6. Лексико-семантична група назв других страв…….56

2.7. Лексико-семантична група назв кондитерських виробів…...……63

2.8. Лексико-семантична група назв сухофруктів, горіхів і насіння……...….69

Висновки……...……71

Список використаної літератури та джерел..……74

Список умовних скорочень……...……....85

Додатки……..86

Додаток 1. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Аптекар"..86

Додаток 2. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Груші в тісті".....88

Додаток 3. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Танго смерті".....91

Додаток 4. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Цензор снів".....94

Додаток 5. Словник виявлених діалектних назв їжі в аналізованих романах Ю. Винничука……96

ВСТУП

Народна кулінарна номенклатура посідає важливе місце в лексичній системі мови. Їжа є складовою не лише матеріальної, а й духовної культури народу. Суспільні процеси впливають на культуру народу, тому змін зазнає також і лексика на позначення традиційних назв їжі: кулінарні найменування архаїзуються, з'являються нові слова.

На сучасному етапі дослідники активно займаються вивченням тематичного групування лексики, аналізом окремих лексичних груп, а також виявленням різних типів семантичних взаємозв'язків.

Назви їжі неодноразово ставали об'єктом лінгвістичних досліджень як у синхронному, так і в діахронному аспектах. Значний внесок зробили такі науковці, як: З. Козирєва[1], О. Крижко[2], В. Невойт[3], Л. Ур[4] та ін.

Окремі дослідження в українському мовознавстві присвячені аналізові кулінарної лексики з погляду діалектології. Наприклад, на говірковому матеріалі

---

[1]Козирєва З. Розвиток лексико-семантичної групи із загальним значенням "їжа" в староукраїнській мові. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2017. Т. 20. № 1. С. 79–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlu_fil_2017_20_1_11 (дата звернення: 28.07.2024).

[2] Крижко О. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століття (назви їжі, напоїв, продуктів харчування). Київ: ТОВ "Міжнародна фінансова агенція". 1998. 169 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua:8080/handle/123456789/33139?show=full&locale-attribute=en (дата звернення: 28.07.2024).

[3] Невойт В. Топологічна структура слова. *Українське мовознавство*. 1993. № 3. С. 3–11. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE._%E2%84%9620._1993.pdf (дата звернення: 28.07.2024).

[4] Ур. Л. Назви їжі і кухонного начиння в південних ужанськолаторицьких угорських говірках Закарпатської обл.: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.08. Ужгород, 2004. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124025096 (дата звернення: 18.09.2024).

назви їжі досліджували М. Волошинова[5], Е. Ґоца[6], О. Оскирко[7], В. Шелемех[8], С. Яценко[9] та інші.

Лексеми на позначення назв їжі широко представлені в прозі українських письменників, адже такі найменування відображають реалії тогочасного побуту. У прозі Юрія Винничука цей аспект набуває особливого значення, адже автор активно використовує кулінарну лексику як художній прийом для створення відповідної атмосфери, стилізації тексту та розкриття культурного контексту.

Кулінарну лексику в українській прозі досліджували Л. Борис (романи О. Кобилянської)[10], О. Вікторіна (твори М. Гоголя, Г. Квітки-Основ'яненка, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького та ін.)[11], Н. Руснак (твори Сидора Воробкевича)[12], О. Ятищук (твори Г. Квітки-Основ'яненка)[13]. Назви їжі в прозі

---

[5] Волошинова М. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Луганськ. 2014. 20 с. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/476 (дата звернення: 18.09.2024).

[6] Ґоца Е. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород. 2001. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124025097 (дата звернення: 27.04.2024)

[7] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 40. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

[8] Шелемех В. Назви страв та кухонного начиння в надсянському та наддністрянському говорах. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2008. Вип. 12. С. 216–219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2008_12_58 (дата звернення: 05.11.2024).

[9] Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV–XVII століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ. 2009. 22 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09ysaums.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 28.07.2024).

[10] Борис Л. Народна кулінарна номенклатура в повістях Ольги Кобилянської (на матеріалі повістей "Земля" та "В неділю рано зілля копала…"). *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія.* 2014. Вип. 732–733. С. 295–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2014_732-733_51Л (дата звернення: 14.09.2024).

[11] Вікторіна О. Назви перших страв в українській мові (на матеріалі творів письменників XVIII – XIX ст). *Проблеми гуманітарних наук*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія "Філологія". 46. С. 24–31. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/22/part_1/3.pdf (дата звернення: 14.09.2024).

[12] Руснак Н., Борис Л.. Назви напоїв та страв у прозових творах Сидора Воробкевича. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2012. Вип. 585–586. С. 255–261. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2012_585 – 586_43 (дата звернення: 14.09.2024).

[13] Ятищук О. Українська народна кулінарія XVIII – початку XIX ст.: за матеріалами художніх творів Г. Квітки-Основ'яненка. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія "Історія"*. 2011. Вип. 2. С.194–220. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yatyschuk_Oksana/Ukrainska_narodna_kulinariia_XVIII__pochatku_XIX_st/ (дата звернення: 14.09.2024).

Ю. Винничука об'єктом спеціального розгляду ще не були, що свідчить про **наукову новизну** нашої роботи.

Актуальність дослідження відповідно зумовлена відсутністю досліджень про назви їжі в прозі Юрія Винничука.

Мета роботи – здійснити лексико-семантичний і етимологічний аналіз назв їжі в прозі Юрія Винничука.

Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розкрити зміст поняття "назва їжі";
- розглянути назви їжі як об'єкт дослідження українських мовознавців;
- з'ясувати основні способи номінації кулінарної лексики;
- зібрати фактичний матеріал із художнього тексту романів Ю. Винничука;
- здійснити лексико-семантичний та етимологічний аналіз назв їжі в прозі Юрія Винничука.

Об'єктом дослідження є художня проза Юрія Винничука.

Предмет дослідження – лексика на позначення назв їжі в художній прозі Юрія Винничука.

Основну **джерельну базу** становлять романи Ю. Винничука "Аптекар", "Груші в тісті", "Танґо смерті" та "Цензор снів".

У роботі використано **методи** теоретичного аналізу, теоретичного синтезу, а також описовий метод з елементами компонентного аналізу.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості застосовувати результати наукового дослідження при укладанні словників чи навчальних посібників з лексикології. Також вони стануть у нагоді діалектологам, які досліджують кулінарну лексику наддністрянської групи говорів.

Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1
НАЗВИ ЇЖІ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Поняття назв їжі та огляд основних аспектів у наукових студіях українських мовознавців

Вивчення лексики на позначення їжі тривають понад два століття – від початку XIX століття. Досліджували назви їжі переважно в контексті обрядовості, а першими звернули увагу на опис саме етнографи[14]. Уже в другій половині XIX століття студіювати назви їжі почали мовознавці та історики.

Згідно з тлумачним словником української мови, лексема *їжа* позначає "те, що їдять і п'ють; харчі"[15]. Дехто з дослідників у межах найменувань їжі розглядає також назви напоїв, покликаючись на лексичне значення цього слова. Наприклад, І. Білодід, аналізуючи лексику, утворену в період формування та розвитку української мови, назву *молоко* відніс до лексико-семантичної групи на позначення м'ясних продуктів. Лексему *юшка* дослідник вважає назвою, що позначає "предмети харчування"[16].

---

[14] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 39. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

[15] Словник української мови у 20 т. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ: Наукова думка. 2010. С. 1255. URL: https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0 (дата звернення: 04.09.2024).

[16] Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія. За заг. ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1973. С. 103. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002764.

Сучасні мовознавці, серед яких Є. Бурнос[17], В. Різник[18] та О. Оскирко[19], назви напоїв відносять до окремої лексико-семантичної групи. Е. Ґоца[20], З. Ганудель та Є. Турчин, досліджуючи назви їжі, лексеми на позначення напоїв взагалі не аналізують[21].

Власне, тематичне групування – найбільш поширений спосіб об'єднання слів, в основі якого лежать екстралінгвальні, зовнішні зв'язки між предметами та явищами матеріальної дійсності. Назви об'єднують на основі логіко-поняттєвої спільності[22]. Уже в межах конкретної тематичної групи виділяють власне мовні одиниці – лексико-семантичні груп слів, яких об'єднує спільне значення.

В українській мові процес формування тематичної групи лексики зі значенням "їжа" в діахронному плані спеціально не розглядався. Учені зазначають, що значний інтерес зумовлений еволюцією народного харчування.

На думку О. Оскирка, зацікавленість перших дослідників назв їжі підігріта з'ясуванням спільного й відмінного між українцями та росіянами в "Граматиці" О. Павловського[23]. Дослідник вказав на специфічні риси української мови.

Одним із перших досліджень етнографів О. Оскирко називає статтю Якима Канівського про назви їжі в Золотоніському повіті, яка була опублікована в

---

[17] Бурнос Є. Предметно-тематична характеристика лексики на позначення їжі та напоїв у сучасній українській літературній мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 30. Т. 2: Мовознавство. Літературознавство. 2020. С. 80 – 86.URL: https://www.researchgate.net/publication/345459752_PREDMETNO-TEMATICNA_HARAKTERISTIKA_LEKSIKI_NA_POZNACENNA_IZI_TA_NAPOIV_U_SUCASNIJ_UKRAINSKIJ_LITERATURNIJ_MOVI (дата звернення: 09.10.2024).

[18] Різник В. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Львів. 2017. С. 145–149. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Riznyk_Vira/Nazvy_izhi_ta_kukhonnoho_nachynnia_v_hovirkakh_nadsiansko-naddnistrianskoho_sumizhzhia/ (дата звернення: 18.09.2024).

[19] Оскирко О. Назви їжі та напоїв як об'єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис*. 2017. Вип. 1. С. 53 – 62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2017_1_8 (дата звернення: 13.04.2024).

[20] Ґоца Е. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгородський національний університет. Ужгород. 2001. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124025097 (дата звернення: 27.04.2024).

[21] Цит. за вид.: Оскирко О. Назви їжі та напоїв як об'єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис*. 2017. Вип. 1. С. 56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2017_1_8 (дата звернення: 13.04.2024).

[22] Козирєва З. Українська концептосфера "їжа" як предмет лексикологічного дослідження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Філологія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 29. С. 50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2014_29_9 (дата звернення: 25.04.2024).

[23] Цит. за вид.: Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 40. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

"Полтавських губернських відомостях" у 1855 р. Окрім економічних коментарів, Я. Канівський приділив увагу власне стравам, етапам їхнього приготування, а також різновидам залежно від сезону, звичаїв та традицій[24].

Першою систематизованою працею і першою спробою тематичного узагальнення про українську народну їжу етнографи та історики вважають розділ книги М. Маркевича "Звичаї, повір'я, кухня і напої малоросіян. Найбільша цінність праці – наявність переліку страв і напоїв, що свідчить про багатство української кухні та великий словниковий запас українців середини XIX століття. Мовознавчого аналізу в роботі немає[25].

В історичному аспекті лексику на позначення їжі досліджували З. Козирєва[26], О. Крижко[27], В. Невойт[28], С. Яценко[29] та ін. В. Невойт загалом найбільш докладно дослідила кулінарну лексику у своїх наукових розвідках з історії української мови. З. Козирєва частково з'ясувала історію назв на позначення продуктів харчування. О. Крижко вивчила тематичну групу лексики найменування їжі та страв на основі козацьких літописів кінця XVII – початку XVIII століття. С. Яценко дослідив назви продуктів, страв із них і напоїв на матеріалі пам'яток XIV – XVII століть.

Тематичні групи назв їжі, напоїв і кухонного начиння знаходимо в лінгвогеографічних працях, зокрема в "Атласі української мови"[30] та

---

[24] Там само. С. 40.

[25] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 41. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

[26] Козирєва З. Історико-культурний аспект вивчення семантики слова. *Проблеми зіставної семантики*. 2011. Вип. 10 (1). С. 349-354. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2011_10%281%29__62 (дата звернення: 28.07.2024).

[27] Крижко О. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століття (назви їжі, напоїв, продуктів харчування). Київ: ТОВ "Міжнародна фінансова агенція". 1998. 169 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua:8080/handle/123456789/33139?show=full&locale-attribute=en (дата звернення: 28.07.2024).

[28] Невойт В. Топологічна структура слова. *Українське мовознавство*. 1993. № 3. С. 3–11. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE._%E2%84%9620._1993.pdf (дата звернення: 28.07.2024).

[29] Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ. 2009. 22 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09ysaums.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 28.07.2024).

[30] Атлас української мови в 3 томах. Т. I: Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. Київ: Наукова думка. 1984; Т. II: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. 1988; Т. III: Слобожанщина, Донеччина, Нижня

"Лінгвістичному атласі українських говорів Закарпатської області УРСР" Й. О. Дзендзелівського[31]. Сучасний стан української діалектології засвідчує, що дослідники намагаються не лише "описувати лексикон говірки, а вивчають динамічні зрушення, які активно відбуваються в діалектах та окремих континуумах, що викликано передусім здатністю мовних одиниць до різних трансформацій, детермінізацією перманентним впливом до екстра- та інтралігвальних чинників"[32].

Лінгвістичний опис певних назв їжі зафіксований в академічній праці "Історія української мови. Лексика і фразеологія"[33]. Також історію окремих лексем дослідив В. Німчук у монографії "Давньоруська спадщина в лексиці української мови"[34]. У своїй праці вчений вказав на головну особливість історичних розвідок: історію слова треба простежити аж до сучасного стану. Якщо в літературній мові його немає, треба шукати в діалектах. Тільки так спроба продемонструвати тяглість української мови буде успішна. Дослідник також вказав на те, що в одному томі неможливо повністю описати десятки тисяч лексем. Це пов'язано з тим, що дослідження в діахронії мають свої особливості: хронологічний (наприклад, XI–XIV століття) і джерельний (наприклад, базою є пам'ятки літописного жанру) аспекти.

Такі зауваги врахував у своєму дослідженні С. Яценко, який погрупував аналізовані назви їжі за мікротематичним принципом. Запропонований поділ одразу дозволяє побачити родо-видові та синонімічні відношення між поданими

Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. 2001. URL: http://resource.history.org.ua/item/0016682 (дата звернення: 17.09.2024).

[31] Дзендзелівський О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика): у 2 ч. Ужгород. 1958–1960. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21All=%3C.%3EID%3Dukr0000020913%3C.%3E&&S21FMT=fullwebr (дата звернення: 17.09.2024).

[32] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 44. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

[33] Винник В., Горобець В., Карпова В. та ін. Історія української мови. Лексика і фразеологія: монографія. АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. Потебні. Київ: Наукова думка. 1983. 742 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002775 (дата звернення: 21.04.2024).

[34] Німчук В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови: монографія. АН України, Інститут української мови. Київ: Наукова думка. 1992. 412 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002722 (дата звернення: 21.04.2024)

лексемами. Ще однією заслугою С. Яценка є уточнення часу першої фіксації багатьох найменувань. Велику цінність також мають статистичні підрахунки дослідника, які засвідчують динаміку лексичного складу назв їжі в давньоукраїнський та староукраїнський періоди.

У своїх дослідженнях С. Яценко визначає співвідношення питомої та запозиченої лексики, аналізує словотвірні особливості назв їжі, характерну онімізацію[35]. Мовознавець уперше проаналізував назви напоїв в українській мові XIV–XVII ст.

Найменування їжі в синхронії вивчали М. Волошинова (слобожанські говірки)[36], Е. Ґоца (карпатські говірки)[37], Г. Доброльожа (поліські говірки)[38], Н. Загнітко (східностепові говірки)[39], В. Різник (говірки надсянсько-наддністрянського суміжжя)[40], Л. Ур (ужансько-латорицькі угорські говірки Закарпаття)[41], В. Шелемех (говірки північного та південно-західного наріччя)[42] та ін.

---

[35] Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв у говірці села Степанівка Ємільчинського району Житомирської області. *Волинь – Житомирщина*. Житомир. 2010. № 22 (II). С. 317–328. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09ysaums.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 28.07.2024).

[36] Волошинова М. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова". Луганськ. 2014. 20 с. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/476 (дата звернення: 18.09.2024).

[37] Ґоца Е. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі серед назв їжі (на матеріалі українських говорів Карпат). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 68-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2016_21_15 (дата звернення: 18.09.2024).

[38] Доброльожа Г. Назви їжі та напоїв у поліській фразеології: історичний та етнокультурний коментар (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся). *Мова і історія*. 2015. Вип. 18. Т. 2. С. 211–217. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mik_2015_18_2_36 (дата звернення: 18.09.2024).

[39] Загнітко Н. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Донецьк. 2011. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2011/11ZNGSGD.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 18.09.2024).

[40] Різник В. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Львів. 2017. 370 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Riznyk_Vira/Nazvy_izhi_ta_kukhonnoho_nachynnia_v_hovirkakh_nadsiansko-naddnistrianskoho_sumizhzhia/ (дата звернення: 18.09.2024).

[41] Ур Л. Назви їжі і кухонного начиння в південних ужанськолаторицьких угорських говірках Закарпатської обл.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.08 "Фінноугорські і самодійські мови". Ужгород. 2004. 20 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124025096 (дата звернення: 18.09.2024).

[42] Шелемех В. Дослідження назв їжі в північному та південно-західному наріччях української мови. *Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі і часі*: зб. наук. пр. Вип. 9. Луцьк:

М. Волошинова на матеріалі лексики на позначення їжі[43], посуду та кухонного начиння[44] системно описала динамічні процеси в найменуваннях східнослобожанських говірок. Дослідниця східностепових говірок Н. Загнітко вивчила назви їжі та напоїв, що неоднорідні за твірними основами.

Назви приправ, спецій і прянощів, які використовують для надання їжі певного смаку, в історичному аспекті вивчала С. Гриценко. Дослідниця зафіксувала багато лексем у староукраїнських писемних пам'ятках, зокрема *крипъ, горчица, кориця, петрушка, пижмо, инбир, кмин, цитваръ, шафран. кардимонъ, цинамонъ, перець, коріандеръ, копръ, гвоздика, пестернак, поприкъ, мускат, дафинъ*[45].

С. Гриценко доводить, що більшість питомих лексем активно функціонують у сучасній українській літературній мові. Ті, що українська літературна мова не успадкувала (наприклад, *кубеба, дафинъ, уксус, цитваръ*), продовжують функціонувати в ній як компонент терміносполук (наприклад, *полин цитварний, цитварне сім'я, цитварове зілля*) чи зберігають рефлекси в говірках (*цінамент, цінаминт*). С. Гриценко взяла до уваги й семантичні зрушення. Наприклад, лексема *оцет* втратила значення "кисле вино", а назва *перець* набула нового значення "ущіпливе глузування, уїдлива дотепність", *шафранъ* – "зимостійкий сорт яблук", *мушкатъ* – "сорт винограду", "сорт лікерного десертного вина"[46].

Як зазначає О. Оскирко, дослідження назв їжі та напоїв мовознавці проводять за декількома напрямками: системний опис назв їжі та напоїв у

Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2010. С. 190–197. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12729/1/27.pdf (дата звернення: 05.11.2024).

[43] Волошинова М. Діалектні назви їжі: слобожансько-поліські паралелі. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 22 (2). С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22%282%29__6 (дата звернення: 23.09.2024).

[44] Волошинова М. Східнослобожанські назви посуду й кухонного начиння: динамічний аспект. *Лінгвістика*. 2020. № 1. С. 4–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ling_2020_1_3 (дата звернення: 23.09.2024).

[45] Гриценко С. Назви спецій, приправ, прянощів: генеза і функціонування. *Science and Education a New Dimension*: Philology. II (1). Issue: 17. 2014. С. 34–38. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Hrytsenko-S.-Names-of-spices-and-flavorings-genesis-and-functioning.pdf (дата звернення: 24.09.2024).

[46] Цит. за вид.: Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 43. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf? (дата звернення: 13.04.2024).

діахронії, системний опис стану сучасних назв в окремих ареалах української мови, опис окремих лексико-семантичних груп, пов'язаних із лексикою харчування у складі інших тематичних груп, вивчення динаміки назв їжі та напоїв, лінгвогеографічна фіксація діалектних назв їжі та напоїв[47].

В україністиці є багато ґрунтовних праць, у яких лексику на позначення продуктів та страв аналізують як атрибути обрядів та звичаїв. Зокрема, це напрацювання Е. Ґоци ("Назви обрядової їжі в українських карпатських говорах південно-західного наріччя"[48]), О. Оскирка ("Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках"[49]), М. Бігусяка ("Назви їжі та напоїв у регіональних словниках як джерело етнолінгвістичної інформації"[50]), Л. Болібрух ("Хліб в обрядово-звичаєвій структурі традиційного весілля бойків"[51]), С. Творун ("Українські обрядові хліби: на матеріалах Поділля"[52]), Н. Хобзей ("Галицька кухня в словах"[53]) тощо.

На сучасному етапі найґрунтовніше назви їжі вивчає вищезгаданий діалектолог О. Оскирко. Дослідник аналізує не лише назви їжі загалом, а також присвятив чимало праць найменуванням певних груп продуктів (назви жирів[54],

---

[47] Оскирко О. Назви їжі та напоїв як об'єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис*. 2017. Вип. 1. С. 55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2017_1_8 (дата звернення: 13.04.2024).

[48] Ґоца Е. Назви обрядової їжі в українських карпатських говорах південно-західного наріччя. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород. 2017. Вип. 22. С. 33–36.URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/21988 (дата звернення: 10.06.2024)

[49] Оскирко О. Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. *Серія: Філологія*. 2018. Вип. 1. С. 122–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2018_1_27 (дата звернення: 10.06.2024)

[50] Бігусяк М. Назви їжі та напоїв у регіональних словниках як джерело етнолінгвістичної інформації. *Етнос і культура*. 2013–2014. № 10–11. С. 89–96. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=etnik_2013-2014_10-11_12 (дата звернення: 10.06.2024)

[51] Болібрух Л. Хліб в обрядово-звичаєвій структурі традиційного весілля бойків. *Народознавчі зошити*. 2012. № 1. С. 19–26. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=NaZo_2012_1_4 (дата звернення: 10.06.2024)

[52] Творун С. Українські обрядові хліби : на матеріалах Поділля. Вінниця: Книга-Вега. 2006. 96 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010409 (дата звернення: 10.06.2024)

[53] Хобзей Н. Галицька кухня в словах. *Незалежний культурологічний часопис "Ї"*. 2013. Число 73. URL: http://www.ji.lviv.ua/n73texts/Halycka_kuhnya_v_slovah.htm (дата звернення: 10.06.2024)

[54] Оскирко О. Назви жирів у говірках Східного Поділля. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація: зб. наук. праць. 2018. Вип. 1. С. 146–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvxdupmk_2018_1%281%29__28 (дата звернення: 18.06.2024).

кисломолочних продуктів[55], картоплі[56], круп[57]) та страв (назви борщу[58], супів[59], холодцю[60], страв із прісного тіста[61], страв із яєць[62]) у східноподільських говірках.

1.2. Класифікації назв їжі

Численні дослідження дали змогу виокремити основні способи найменування страв за функціональною й реальною ознаками. Їх подає З. Козирєва, яка дослідила концептосферу "іжа" в лінгвокультурологічному та етнолінгвістичному аспектах в синхронії та діахронії. Отже, дослідниця виокремлює такі групи назв страв за способами номінації[63]:

1. Нові назви страв з'являються найперше на базі продукту, який слугував основою під час виготовлення. Наприклад, *крупник*, *яєчня*.

2. Найменування за способом приготування їжі – ще один із найбільш продуктивних і давніх засобів утворення нових назв. Наприклад, *вареники*, *варення*, *деруни, перекладанець* – в основному це суфіксальні віддієслівні утворення.

---

[55] Оскирко О. Номінація кисломолочних продуктів у східноподільських говірках. *Південний архів. Серія: Філологічні науки*: зб. наук. праць. Херсон. 2018. № 72. С. 19–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2018_72%281%29__5 (дата звернення: 18.06.2024).

[56] Оскирко О. Номінація картоплі та страв із неї у східноподільських говірках. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Серія: Філологія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. Київ. 2018. Вип. 36. С. 188–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2018_36_30 (дата звернення: 20.06.2024).

[57] Оскирко О. Номінація круп та страв із них у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. *Серія: Філологічні науки*: зб. наук. праць. 2017. Вип. 44. С. 244–248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2017_44_55 (дата звернення: 20.06.2024).

[58] Оскирко О. Номінація борщу в східноподільських говірках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія: зб. наук. праць. Одеса. 2017. Вип. 30. Т. 1. С. 39–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_30%281%29__13 (дата звернення: 18.06.2024).

[59] Оскирко О. Номінація супів у східноподільських говірках. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 5 (2). С. 11-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trphst_2018_5(2)__4 (дата звернення: 20.06.2024).

[60] Оскирко О. Номінація холодцю у східноподільських говірках. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. *Серія: Філологічні науки* (мовознавство). 2018. № 9.С. 147-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2018_9_35 (дата звернення: 18.06.2024).

[61] Оскирко О. Назви страв із прісного тіста у східноподільських говірках. *Молодий вчений*. 2020. № 5 (1). С. 99-102.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_5(1)__23 (дата звернення: 18.06.2024).

[62] Оскирко О. Назви страв із яєць у східноподільських говірках. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70), № 4 (1). С. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31(70)_4(1)__20 (дата звернення: 18.06.2024).

[63] Там само. С. 53.

3. Реальна ознака простежується в назвах за якістю приготування їжі; до таких належать як найдавніші назви, так і більш пізні (кінець XVIII – XIX століття). Наприклад, *розсольник, сухар*, *пінник*.

4. Форма виробів, як реальна ознака, також є одним із засобів найменувань страв, найчастіше різних печених виробів, що пов'язано з подвійною функцією хліба в житті слов'ян (побутовою, утилітарною, і символічною, ритуальною). Як приклад, З. Козирєва наводить ритуальні хліби, які готували до різних обрядових чи релігійних свят, а відтак містять пережитки язичницького культу. Це зумовило появу різних назв на взірець *голубці* та *коровай*.

5. Їжу також називали відповідно до її призначення, за виконуваною функцією. Наприклад, *підлива* та *приправа*.

6. Часто назви продуктів із зерна, овочів, фруктів збігаються з назвами власне рослин. Те саме стосується назв видів м'яса тварин, які збігаються з назвами самих тварин. Відтак, щоб виділити страву, такі назви вживають із різними конкретизаторами, означеннями, що вказують на характеристику за тією чи тією ознакою (спосіб виготовлення, якість продукту або страви, яку з нього приготували). Наприклад, *квашені огірки*, *мариновані оселедці в збитій сметані й тертому хроні*, *печені поросята*. Такий спосіб номінації продуктів і страв відомий ще давньоруській мові, а потім розвинувся в староукраїнській мові (*каша ячме(н)ная, каша жи(т)ная*)[64].

Словосполучення, що складаються з назви вже відомої страви та означення, утворюють нові найменування. Вони засновані на певних ознаках первісної, однак вказують на спосіб приготування з неповною технологією: *лініві вареники, лініві голубці*.

Згідно з дослідженнями З. Козирєвої, у сучасній українській кулінарній термінології є два найвідоміші способи найменування їжі: складна описова

[64] Козирєва З. Українська концептосфера "їжа" як предмет лексикологічного дослідження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 29. С. 53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2014_29_9 (дата звернення: 25.04.2024).

конструкція та запозичення[65]. Дослідниця виокремлює описові конструкції, які складаються з таких компонентів:

- іменник (назва продукту) + прикметник або дієприкметник, що вказують на спосіб обробки або якість: *тушкована капуста*, *вуджені ковбаси, солодка підлива*, *спряжене молоко*;
- іменник (назва страви) + відіменний прикметник від назви основного або додаткового компонента, часом із вказівкою кольору, наприклад *зрази телячі, запіканка м'ясна*, *пюре картопляне*, *каша гречана*; часто означенням служить назва місцевості, що також вказує на ту чи іншу особливість їжі, технологію приготування: *борщ київський, коржики батуринські;*
- іменник (назва основного продукту) + іменниково-прийменникове словосполучення, що дає додаткову характеристику страві або вказує на додатковий компонент: *лосось у майонезі*, *кус-кус з фруктами*, *пальчики з кмином*;
- іменник (назва страви) + прийменниково-іменникове словосполучення, що вказує на основний або додатковий продукт, із якого його виготовлено: *драглі з коропів і щук*, *паштет з телятини, суфле з абрикосів*;
- часто ці моделі об'єднують в одну, утворюючи складну описову назву, що характеризує страву за способом приготування, якістю, основним і додатковим компонентами, приправами і т. ін. Наприклад, *печені ковбаски, залиті смальцем; телятина, нарізана соломкою і тушкована у червоному вині.*

Істотним, а в деяких випадках визначальним, аспектом морфологічного способу словотворення З. Козирєва називає семантичні зміни. У процесі історичного розвитку сформувалися основні словотвірні моделі, за якими переважно утворюються назви їжі[66].

---

[65] Там само. С. 53.

[66] Козирєва З. Українська концептосфера "їжа" як предмет лексикологічного дослідження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Філологія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 29. С. 53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2014_29_9 (дата звернення: 25.04.2024).

Найпоширенішим дослідниця називає суфіксальний спосіб, а саме суфікси *-ник, -ик, -к(а), -ин(а), -як-, -во*. Словотвірна модель із суфіксами *-ник, -ик, -як* переважно формує назви за продуктом, з якого виготовлені вироби чи страви. Модель із суфіксом *-к(а)* найбільш поширена у віддієслівних утвореннях, мотивованих способом виробництва, так само як суфікси *-во, -ня*. За допомогою суфікса *-ин(а)* найчастіше утворюються назви видів м'яса.

Поширеними назвами їжі виступають демінутиви, що походять від лексем на позначення продукту або страви. Наприклад, від назви напівфабрикату з борошна *тісто*[67] утворилася лексема *тістечко*[68], що позначає солодкий виріб із тіста. Ще одним прикладом є назва *бурячки*[69], що позначає страву з потертого буряка, а відтак утворилася від назви цього овоча.

Також ще одним поширеним словотвірним способом є протиставлення за родовою ознакою (чоловічий – жіночий – середній роди), наприклад *салат / салата*.

Багато назв їжі мають кілька лексичних значень. Найчастіше під одним найменуванням страви об'єднуються за функціональною ознакою:

- спільність технології (*драглі* (м'ясні та рибні страви, желе), *запіканка* (овочева, м'ясна, рибні страви та ін);
- основний продукт (*манна* як варена крупа та в значенні каші з такої крупи, яку подають із молоком).

Запозичення, які мають чіткі хронологічні межі, відіграють значну роль протягом усього історичного розвитку групи лексики на позначення їжі. За дослідженнями З. Козирєвої, завдяки запозиченням збагачується склад уже давньоруської лексики, а найширше в цей період представлені запозичення з грецької, іноді безпосередньо або через старослов'янське посередництво (передусім в конфесіональних творах, перекладних з грецької мови, звідки вони

---

[67] Словник української мови: в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1970–1980. Т. X. С. 149. URL: https://sum.in.ua/ (дата звернення: 04.09.2024).

[68] Там само.

[69] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 96. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

проникають і в народно розмовну мову, напр.: *паска, проскура, тминъ*). Багато запозичень у староукраїнську мову надходить з німецької мови через польське посередництво (*пампушка, картопля, струдель*). У кулінарну термінологію запозичення особливо проникають у XVIII – XIX ст. Прикладами впливу західної кухні на українську є назви *бісквіт, біфштекс, котлети, лангет, макарони, вермішель*.

Низка запозичень, засвоєних здебільшого усним шляхом, переноситься на назви реалій, властивих побутові українського народу. Їх уже не сприймають як запозичення, а як назви типово українських національних страв (*пампушка, буряки, куліш тощо*). Деякі запозичення залишилися позначеннями реалій, які не знайшли застосування в українському побуті (*кумис*) або є привізними (зокрема фрукти – *ананаси, апельсини, ківі, банани* і т. ін.) досі сприймають як екзотичні[70].

У різних паралельних найменуваннях їжі проявляється регіональний характер української кухні. Наприклад, у романах Ю. Винничука вжито багато діалектних назв страв традиційної галицької кухні, наприклад *пироги – вареники, драглі – холодець, мармуляда – конфітура – варення.*

Інтерес до національної кухні постійно зростає, тому подібні регіональні назви їжі стають нормативними в українській мові (наприклад, *деруни*, *сальцесон*, *полядвиця*[71]).

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства найґрунтовніше досліджують саме діалектну лексику на позначення назв їжі. Це пов'язано з тим, що вона є матеріальним носієм інформації про щоденну життєдіяльність людини. Завдяки дослідникам у царині діалектології, ми змогли опрацювати ще кілька класифікацій назв їжі.

Наприклад, Е. Ґоца у своїй праці про карпатські лексеми на позначення їжі ділить лексику на такі групи: загальні назви їжі та лексика, пов'язана з часом споживання їжі, назви хлібних та інших виробів із тіста, номінація страв з інших

---

[70] Козирєва З. Українська концептосфера "їжа" як предмет лексикологічного дослідження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 29. С. 54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2014_29_9 (дата звернення: 25.04.2024).

[71] Там само. С. 55.

рослинних продуктів, найменування їжі тваринного походження, назви рідких страв, напоїв і приправ[72].

В. Різник, досліджуючи назви їжі в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя, групує їх так: загальні назви їжі, назви хліба та випечених із борошна виробів, назви буденних страв і назви обрядових страв[73].

У межах другої групи дослідниця виокремлює загальні назви хліба та його частин, назви обрядового хліба, назви випечених із борошна виробів. До третьої групи належать назви перших страв, назви других страв, назви салатів, назви молочних продуктів, назви м‘ясних страв та виробів з м'яса.

Назви обрядових страв, тобто четвертої групи, В. Різник додатково класифікує на:

- назви їжі та страв, які готують у свята календарного циклу (назви страв Святого вечора, назви великодньої їжі, назви страв, які споживають у інші свята календарного циклу);
- назви страв, які готують на родинні свята (назви страв, які готують на хрестини, назви страв, які готують на весілля, назви їжі, яку використовують у поминальному обряді).

Назви напоїв дослідниця відносить до окремої групи[74].

Зібраний матеріал про назви їжі та напоїв у східнополіських говірках О. Оскирко поділив на лексико-семантичні групи, у межах яких виокремив кілька мікрогруп:

- загальні назви їжі;

---

[72] Ґоца Е. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород. 2001. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124025097 (дата звернення: 27.04.2024).

[73] Різник В. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Львів. 2017. С. 53–144. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Riznyk_Vira/Nazvy_izhi_ta_kukhonnoho_nachynnia_v_hovirkakh_nadsiansko-naddnistrianskoho_sumizhzhia/ (дата звернення: 18.09.2024).

[74] Різник В. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Львів. 2017. С. 145 – 149. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Riznyk_Vira/Nazvy_izhi_ta_kukhonnoho_nachynnia_v_hovirkakh_nadsiansko-naddnistrianskoho_sumizhzhia/ (дата звернення: 18.09.2024).

- назви їжі тваринного походження (назви на позначення молока і молокопродуктів, назви на позначення м'яса і страв із нього, назви на позначення тваринних жирів);
- назви їжі рослинного походження (назви круп і страв із них, назви страв із борошна, назви на позначення страв із картоплі, назви на позначення рослинних жирів, назви на позначення рідких страв (назви супів, назви борщу);
- назви напоїв (назви на позначення загальних, алкогольних та безалкогольних напоїв)[75].

Ще одну докладну класифікацію розробила мовознавиця Є. Бурнос[76]. Дослідниця вважає, що назви їжі в українській кухні звичайно діляться на дві основні групи: продукти рослинного і тваринного походження. Серед лексем на позначення продуктів рослинного походження виокремлюють такі, що приготовлені із зернових культур та овочеві. Їжу тваринного походження умовно ділять на м'ясні, молочні та рибні страви.

Мовознавиця запропонувала класифікувати назви їжі відповідно до сучасних уявлень про способи та час вживання. Вона виокремила чотири тематичні групи: назви перших страв, назви других страв (назви страв із м'яса і птиці, назви страв із рослинних продуктів), назви молочних продуктів, назви виробів із тіста й окремо назви напоїв.

Л. Борис згрупувала народну кулінарну термінологію за тематичними групами "назви страв" та "назви напоїв". Серед назв страв учена розрізняє "назви страв за біологічною характеристикою продукту" та "назви страв за кулінарною термінологією". Дослідниця зауважує, що вказана схема-класифікація дає змогу

---

[75] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 57–168. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

[76] Бурнос Є. Предметно-тематична характеристика лексики на позначення їжі та напоїв у сучасній українській літературній мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 30. Т. 2: Мовознавство. Літературознавство. 2020. С. 80–86. URL: https://www.researchgate.net/publication/345459752_PREDMETNO-TEMATICNA_HARAKTERISTIKA_LEKSIKI_NA_POZNACENNA_IZI_TA_NAPOIV_U_SUCASNIJ_UKRAINSKIJ_LITERATURNIJ_MOVI (дата звернення: 09.10.2024).

найповніше представити кулінарну термінологію та простежити зміни, які в ній відбулися[77].

Також Л. Борис проаналізувала назви на позначення хлібних виробів у буковинському діалекті. Авторка запропонувала поділ зафіксованих лексем на дві групи: назви прісного тіста і назви заквашеного тіста[78]. Лексеми на позначення заквашеного тіста Л. Борис класифікує детальніше, залежно від сорту борошна. Окремим підпунктом у класифікації дослідниця подає назви на позначення шматка хліба[79].

Назви молокопродуктів покласифікувала Т. Ястремська, яка досліджувала їхнє вживання в традиційному гуцульському пастухуванні. Діалектологиня виокремила такі групи: назви сиру, назви сироватки, назви інших молокопродуктів[80].

Аналізуючи особливості назв страв із погляду структури та семантики, І. Іншакова та К. Стахова зазначили, що наразі чіткого розмежування категорій кулінарної номенклатури в українській традиційній кухні немає[81]. Однак у народі усталено функціонують назви перших і других страв та назви десертних страв (солодкі страви, напої та ін).

Дослідниці вважають, що під час аналізу назв страв слід звертати увагу на лексико-семантичний і граматичний аспекти. В основі останнього – структурний метод. У зв'язку з цим лексику на позначення страв мовознавиці поділяють на дві групи: однослівні або двослівні (елементарні) та аналітичні (неелементарні), що мають головний і залежний компоненти[82].

---

[77] Оскирко О. Назви їжі та напоїв як об'єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис*. 2017. Вип. 1. С. 57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2017_1_8 (дата звернення: 13.04.2024).

[78] Борис Л. Назви хлібних виробів у буковинських говірках. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2013. Вип. 661–662. С. 170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2013_661-662_27 (дата звернення: 10.06.2024).

[79] Там само. С. 174.

[80] Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2008. 424 с. URL: https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/documents/?newsid=1043 (дата звернення: 07.08.2024).

[81] Іншакова І., Стахова К. Структурно-семантичні особливості лексики на позначення страв українського народу в кулінарних книгах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2018. Вип. 17. С. 36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2018_17_6 (дата звернення: 07.08.2024).

[82] Там само. С. 37.

Г. Гримашевич та А. Сич запропонували повнішу структурну класифікацію назв їжі та напоїв, виокремивши п'ять груп лексики[83]:

1. Назви, що мають залежний іменник із прийменником *з/зі (із)* в орудному відмінку, наприклад: *шкварки зі смальцем* ("Цензор снів", с. 199), *пляцок з ягодами*;
2. Назви, що мають залежний іменник із прийменником *з/зі (із)* у родовому відмінку, наприклад: *бульйон з яловичини*, *варення з рожі*;
3. Назви, що мають залежний іменник із прийменником *у, в, на* в місцевому відмінку: *яєчня на салі*, *лосось у майонезі;*
4. Назви, що складаються з відносного прикметника та іменника, тобто атрибутивне сполучення: *кропивова зупа*, *помідоровий соус*;
5. Назви, що мають складну поширену структуру: *паштет з телятини, печінки, серця і тушкованої цибульки з морквою*, *телячі кармонадлі у винній підливі з чорносливом*.

Для аналізу назв їжі в прозі Ю. Винничука ми розробили власну класифікацію, за якою виокремили лексико-семантичніх групи. Опираючись на дослідження лінгвістів, лексико-семантичною групою вважаємо групу слів, об'єднаних спільністю категоріально-родової семи (архісеми) і спільністю частиномовної належності[84].

Зібраний матеріал у романах "Аптекар", "Груші в тісті", "Танґо смерті", "Цензор снів" ділимо за логіко-понятійним принципом на такі лексико-семантичні групи (ЛСГ):

1. ЛСГ загальних назв їжі;
2. ЛСГ назв продуктів харчуваання;

---

[83] Гримашевич Г., Сич А.. Структурно-семантичні особливості лексики на позначення їжі та напоїв у книзі Надійки Гербіш "Теплі історії до кави". *Збірник наукових праць студентів та магістрантів навчально-наукового інституту української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 12. С. 135–137. http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/6870/1672734412185_Stzbukrfil_12_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 11.10.2024).

[84] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 53. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

3. ЛСГ назв приправ;
4. ЛСГ назв закусок;
5. ЛСГ назв перших страв;
6. ЛСГ назв других страв;
7. ЛСГ назв кондитерських виробів;
8. ЛСГ назв сухофруктів, горіхів і насіння.

У межах ЛСГ назв продуктів харчування виокремлюємо лексико-семантичні мікрогрупи (ЛСМГ). Лексико-семантична група назв продуктів харчування ділиться на:

- ЛСМГ назв овочів і продуктів з них;
- ЛСМГ назв фруктів і ягід;
- ЛСМГ назв круп і кашів;
- ЛСМГ виробів із борошна;
- ЛСМГ назв продуктів тваринного походження (ЛСМГ назв м'яса та тваринних жирів, ЛСМГ назв молочних продуктів);
- ЛСМГ назв рибних продуктів.

Отже, в українському мовознавстві детально почали вивчати назви їжі не так давно. Уперше лексеми, що позначають продукти харчування, проаналізували в колективній академічній праці "Історія української мови лексика і фразеологія". Історію окремих назв продуктів харчування дослідив також В. Німчук у монографії "Давньоруська спадщина в лексиці української мови". Докладно описувати традиційні страви мовознавці почали вже у XX столітті.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства лексику на позначення їжі найґрунтовніше досліджують діалектологи, що пов’язане з різноманіттям таких назв саме в діалектному мовленні. В окремих говорах цю групу студіюють З. Ганудель (східнословацькі), Д. Турчин, Е. Ґоца (карпатські), Н. Загнітко (східностепові), М. Волошинова (східнослобожанські), Л. Борис (буковинські), В. Різник (говірки надсянсько-наддністрянського суміжжя). На

основі праць зазначених дослідників аналізуємо чимало класифікацій, що ґрунтуються на виокремленні лексико-семантичних груп.

РОЗДІЛ 2
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ І ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ЇЖІ В РОМАНАХ ЮРІЯ ВИННИЧУКА

2.1. Лексико-семантична група загальних назв їжі

У романах Ю. Винничука "Аптекар", "Груші в тісті", "Танґо смерті" та "Цензор снів" загальні назви їжі репрезентовані такими іменниками: *їжа, їдло, їстівне, наїдки, харч, харчі, страва, продукти*.

Назва *їжа* в значенні "те, що їдять і п'ють; харчі"[85] зафіксована в усіх романах ("Цензор снів" – 16 р., "Аптекар" – 11 р., "Груші в тісті" – 9 р., "Танґо смерті" – 8 р.). Найменування *їдло* ("Танґо смерті" – 1 р.), *їстівне* ("Аптекар", "Груші в тісті" – по 1 р.), *наїдки* ("Груші в тісті" – 5 р., "Аптекар", "Цензор снів" – по 1 р.) трапляються рідше. *Я вмостився на канапі,* ***їжу*** *розклав на столику й заходився вечеряти* ("Цензор снів", с. 13). *Аж ось нам принесли книдлики з підливою, і ми, вдихнувши їхній п'янкий аромат, спочатку спорожнили кухлі, а тоді взялися до* ***їдла*** ("Танґо смерті", с. 122). *Ринок був ущерть забитий возами і ятками, все, що мав спожити Львів* ***їстівного****, було тут* ("Аптекар", с. 278). *Коли вони будуть думати, що ми прийшли на годинку, то стіл до нашого приходу уже буде ламатися від* ***наїдків*** *і напоїв* ("Груші в тісті", с. 131).

Харч є давнім запозиченням з арабської мови через посередництво турецької (ЕСУМ, IV, с. 160). Лексеми *харч* в однині та *харчі* в множині є збірними назвами їжі[86]. Назва *харчі* вживається частіше ("Танґо смерті" – 14 р., "Цензор снів" – 7 р., "Аптекар" – 4 р., "Груші в тісті" – 3 р.), ніж *харч* ("Аптекар", "Груші в тісті", "Цензор снів" – по 1 р.). *Далі ми харчувалися тим, що Бог пошле, а що Бог нам рідко щось посилав, то доводилося переходити на підніжний* ***харч*** ("Груші в тісті", с. 97). *Вони виринали нізвідки й зникали в нікуди, але ми отримували* ***харчі*** *й усе необхідне* ("Цензор снів", с. 7).

---

[85] Словник української мови у 20 т. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ: Наукова думка. 2010. Т. І. С. 1255. ULR: https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0 (дата звернення: 04.09.2024). Надалі, покликаючись на це видання, у дужках подаємо скорочення СУМ І та вказуємо сторінку.

[86] Словник української мови: в 11 т. За ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1970–1980. Т. XI. С. 27–28. Надалі, покликаючись на це видання, у дужках подаємо скорочення СУМ ІІ, вказуємо номер тому та сторінку.

Як загальна назва їжі вживається у формі множини *продукт*, адже у формах однини слово реалізує кілька значень на позначення предметів та речовин, що є матеріальним результатом людської праці (СУМ ІІ, VIII, с. 174). Етимологи припускають імовірне запозичення лексеми з німецької мови (ЕСУМ, IV, с. 593). У прозі Ю. Винничука *продукти* вжито 20 разів ("Цензор снів" – 15 р., "Танґо смерті" – 4 р., "Груші в тісті" – 1 р.). *Він за Польщі працював на продуктовій базі, яка належала залізниці й постачала* ***продукти*** *у всі буфети, їдальні та ресторани на шляху від Чернівців до Львова* ("Цензор снів", с. 179).

Лексему *страва* вживають на позначення "приготовлених для їди продуктів харчування", "те, що їдять, вживають для харчування; їжа, харчі" (СУМ ІІ, ІХ, с. 46). Походження етимологи виводять від *псл. traviti* "поїдати, знищувати, тратити" (ЕСУМ, V, с. 614). Назва вживається в усіх досліджуваних романах ("Аптекар" – 9 р., "Цензор снів" – 8 р., "Танґо смерті" – 4 р., "Груші в тісті" – 3 р.). *Коли всі наситилися і добряче закропили* ***страву****, у когось виникла ідея, аби Немирич прочитав свої вірші, бо ж був ще й поетом* ("Аптекар", с. 249).

Залежно від часу споживання їжі виокремлюють *сніданок, обід* та *вечерю*. Ці лексеми вживаються як загальні назви у значеннях: "їжа, призначена для споживання вранці, вдень і ввечері" відповідно (СУМ ІІ, ІХ, с.426), (СУМ ІІ, V, с.503), (СУМ І, с.285). ***Сніданок*** *– молоко з хлібом і сиром – я організував у бабці за цемент* ("Груші в тісті", с.73) *Я відразу потягнув його до ресторації і пригостив* ***обідом*** ("Цензор снів", с.175). *– Вечеря, пані, готова. Подавати?* ("Аптекар", с.215).

Певні найменування в традиційному харчуванні зумовлені основними процесами приготування їжі. Одними з найпоширеніших способів термічної обробки у прозі Ю. Винничука є варіння, тушкування, смаження та запікання. Так, мотивованими питомим дієсловом *пекти* "готувати їжу, нагріваючи, прожарюючи на вогні або на жару"[87] (СУМ І, с. 2227) є лексеми *печене* та *печеня*.

[87] Етимологічний словник української мови: в VII т. О. Мельничук та ін. Київ: Наукова думка. 1982–2012. Т. IV. С. 329. Надалі, покликаючись на це видання, у дужках подаємо скорочення ЕСУМ, вказуємо номер тому та сторінку.

Ці слова позначають загальні назви їжі, приготовлені способом запікання. Аналогічно виникла назва *смажене*, що походить від питомого дієслова *смажити* "готувати їжу (м'ясо, рибу і т. ін.) перев. із жиром на вогні, на жару без використання води; жарити)" (ЕСУМ, V, с.314), (СУМ II, IX, с.392). *Я зайшов на кухню, там кипіла робота, пахло* ***смаженим*** *і* ***печеним*** ("Цензор снів", с.244) *На столі стояло вино й начиння наготоване для вечері, а в повітрі висів запах* ***печені*** *й ще мало вловимий, але не відомий для мене запах – либонь, цигарок, яких Ліщинський не курив* ("Цензор снів", с.292)

Спосіб термічної обробки зумовлює появу загальних найменувань страв із яєць: яєчня, яєшня та омлет. Питома назва *яєчня* позначає "страву з підсмажених яєць" (СУМ II, XI, с. 627), (ЕСУМ, VI, с. 540). *Під стіною на маленькій газовій плиті з двома пальниками пані шинкарева готувала флячки і смажила* ***яєчню*** *на салі* ("Цензор снів", с. 94) У проаналізованих романах вживається 8 разів ("Танґо смерті" – 4 р., "Цензор снів" – 4 р.) Назва *яєшня* зареєстрована в СУМ II як застаріла форма *яєчні* (СУМ II, XI, с. 627). *Є безліч тупоголових чоловіків, які на сніданок панні пропонують ковбасу,* ***яєшню****, смажену бульбу або вчорашній олів'є з великою байдою хліба* ("Груші в тісті", с. 183).

Якщо до смажених яєць під час приготування додають різні продукти, наприклад, молоко, борошно, то таку страву номінують лексемою *омлет*, яка запозичена з французької мови (ЕСУМ, IV, с. 187). *Вранці якісь люди привезли каву, булки з маслом,* ***омлети*** *і мармуляду, потім ми сіли на потяг і опинилися у Кракові, а там з головою пірнули в звичні батярські ґешефти, наладнавши контакт із краківським ґетто* ("Танґо смерті", с. 320).

Через тривалість варіння виникла назва *спряжене*, яка вживається разом із лексемою молоко. *Пряжити* означає "довго кип'ятити, витримувати на малому жару в печі (молоко, вершки) (СУМ II, VIII, с. 364). *[...] і тому я завше при собі носив записника, до якого вписував свої епохальні думки, які пінилися і виривалися з мене, як* ***спряжене молоко*** *[...]* ("Танґо смерті", с. 91).

Ще одна прикметникова назва зумовлена способом виготовлення одного із складників – *питльований*. Вона вживається на позначення *петльованого хліба*,

тобто такого, що виготовлений із борошна особливого дрібного помелу (на петлі) (СУМ І, с. 2351) *Потім розділив на дві миски і підсунув Руті разом зі скибкою чорного* ***питльованого хліба*** ("Аптекар", с. 123).

Овочі в прозі Ю. Винничука переважно зазнають двох видів термічної обробки: варіння (СУМ І, с. 245) й тушкування (СУМ ІІ, Х, с. 331). *Варені буряки та морква* ("Танґо смерті", с. 17), *варений горох* ("Цензор снів", с.239), *варена кукурудза* ("Груші в тісті", с. 60), *тушкована капуста* ("Аптекар", с. 9; с. 248), *тушкована цибуля* ("Цензор снів", с. 244; "Груші в тісті", с. 275).

Нетермічна обробка зазвичай передбачає приготування їжі для тривалого зберігання. У прозі Ю. Винничука зафіксовані назви їжі, приготовлені шляхом сушіння, квашення, соління, маринування та копчення. Висушували переважно фрукти с*ушені яблука, сливи, груші; сушені фініки* ("Танґо смерті", с. 12) або овочі й зелені городні рослини *сушені гриби, засушений кріп і кмин* ("Танґо смерті, с. 12).

На позначення страв, приготованих за допомогою копчення засвідчені назви *вуджений* та *вудженина* (псл. *vǫditi "обкурювати, консервувати димом м'ясо, рибу, сир") (ЕСУМ, І, с. 437), *Крик, галас з усіх сторін, люди обіймаються, братаються, разом п'ють і закусують, запах* ***вуджених ковбас, шинок,*** *горілки витає у повітрі і лоскоче ніздрі* ("Груші в тісті", с. 142). *Отже на окремих тарелях лежали мариновані оселедці в збитій сметані й тертому хроні, розмаїта тонко покраяна* ***вудженина*** *[...]* ("Цензор снів", с. 235).

Капусту й огірки заготовляли шляхом заквашування в спеціальному розчині (СУМ І, с. 1303). *Восени гостро пахли* ***квашені огірки****, присмачені запашним кропом, часником і хроном, з передмість долинав мінорний запах паленого картоплиння, перехід з осені на зиму був ознаменований запахом* ***квашеної капусти*** ("Танґо смерті, с. 41) Для тривалого зберігання маринуванню піддають овочі, фрукти та рибу (СУМ І, с. 1573). У прозі Ю. Винничука під час трапез вживали тільки оселедці ("Цензор снів", с. 94; с. 235; с. 241).

На позначення засолених м'яса й сала зафіксовано вживання загальної назви *солонина* (СУМ, ІХ, с. 451). *Наступного дня я пішов до пана Крауха, заніс*

йому добрий шмат ***солонини*** *й поцікавився, як там поживає наш пан Ружанський* ("Цензор снів", с. 218). *Признання треба брати водою, оцтом, вливанням олії в горло, смаруванням сіркою, смолою, гарячою* ***солониною****, голодом, великою спрагою, прикладанням на пуп миші, шершнів чи інших комах, котрих накриваєсь ізверха слоїком*. ("Аптекар", с. 107).

Складнішим способом обробки їжі є консервування, яке передбачає сукупність різних процесів (сушіння, стерилізацію, соління) (СУМ І, с. 1379). Однак назву готової їжі *консерви* вживають на позначення рибного продукту, виготовленого промисловим способом. *Ми почали виставляти закупи на стіл, дівчата заходилися нарізати хліб, хтось відкривав* ***консерви****, краяв ковбасу і сало, а ми зі Славком чекали ударів грому* ("Груші в тісті, с. 230).

Синонімом є назва *закрутки*, що мотивована найменуванням процесу герметизації – закручування банки, у яких зберігають консерви. У словнику *закрутки* зареєстрована зі значенням "банка з консервованими овочами, фруктами" (СУМ І, с. 988). *Мені здалося, що я провалююсь крізь канапу, крізь підлогу, крізь бетонне перекриття у захаращений компотами,* ***закрутками*** *і вареннями підвал, а звідти крізь землю і лечу, лечу... просто у Канаду…*("Груші в тісті", с. 207).

На позначення продуктів швидкого приготування вжито назву *сухий пайок*. Згідно з тлумачним словником, це продуктовий набір, призначений для харчування переважно військовослужбовців в умовах, коли немає можливости готувати гарячу їжу (СУМ І, с. 2179) *Першого дня нам і справді привезли обід, правда, разом з* ***сухим пайком*** *замість вечері, але наступного дня про нас забули – ні сніданку, ні обіду ми не дочекались* ("Груші в тісті, с. 73).

До різновидів загальних назв можемо віднести авторський неологізм Ю. Винничука *барбулядки*. Із контексту стає зрозуміло, що так письменник узагальнено назвав солодощі: *І ними вона, крім цілування, їсть різне свинство – пляцки, цукерки, чоколядки, мармулядки,* ***барбулядки****, п'є вино, гарбату, воду, пиво, соки, узвари, валер'янові настої, молоко…*

2.2. Лексико-семантична група назв продуктів харчування

2.2.1. Лексико-семантична мікрогрупа назв овочів та продуктів із них

На позначення загального найменування овочів зафіксовано вживання лексеми *городина*. У тлумачному словнику назва функціонує зі значенням "городні плоди та зелень, які є продуктами харчування (капуста, огірки, морква і т. ін.); овочі" (СУМ І, с. 665). *Під продуктовими крамницями довгі черги за хлібом і товщами, за мукою і крупами, село на ту пору зачаїлося, ринки пустують, місто позбавлене молока й* ***городини*** ("Танґо смерті", с. 238).

Як загальна назва з діалектним значенням вживається лексема *ярина*, що походить від псл. jar "весна" (ЕСУМ, VI, с. 551). Вона позначає городину й овочі та відповідно є синонімом до *городини*. (СУМ ІІ, ХІ, с. 648). На позначення зелених овочів і трав вживаються збірні назви *зеленина* та *зелень* (СУМ І, с. 1137; 1138). *Отже, на окремих тарелях лежали мариновані оселедці в збитій сметані й тертому хроні, розмаїта тонко покраяна вудженина (тут майстром краяння виступав пан Помазан), салати з бурячків, салєри й капусти, салат-вінегрет, свіжа* ***ярина*** *– огірки, помідори, червоний і жовтий перець,* ***зеленина*** *– петрушка, кріп, зелена цибулька, пагони зеленого часнику, а ще драглі на свинячих ніжках, драглі з коропів і щук* ("Цензор снів", с. 235). *Він її спочатку обсмалив, потім вийняв усі нутрощі, перебрав їх і перемолов разом з намоченою булкою, додав смажену цибулю, подрібнену* ***зелень****, два сирих яйця і добре вимішав руками, потім гуску начинив і зашив гачкуватою голкою, яку йому подарував знайомий хірург* ("Танґо смерті", с. 278).

У романі "Аптекар" автор у примітках пояснює, що до приходу "визволителів" овочами колись називали фрукти. Те, що ми зараз називаємо овочами було тільки *городиною* і *яриною* ("Аптекар", с. 293).

У проаналізованих романах зафіксовано 20 назв овочів, які, на нашу думку, не потребують аналізу з огляду на їхню загальновживаність: *баклажан*, *буряк, гарбуз*, *горох*, *гриби, кабачок*, *капуста*, *картопля*, *квасоля*, *кріп*, *кукурудза*, *морква*, *перець, петрушка, печериці*, *помідор*, *порей*, *редька*, *селера*, *часник*.

Лексичних варіантів на позначення назви *картопля* існує багато, але в прозі Ю. Винничука названу овочеву культуру вжито переважно в зазначеній формі, що є літературною нормою (СУМ І, с. 1290). Лексема запозичена через польсько-російське посередництво з німецької мови (ЕСУМ, ІІ, с. 397). Зафіксовано також діалектну назву *бульба*. Лексема запозичена з польської мови, до якої могла увійти з латинської (ЕСУМ, І, с. 291). Назва *картопля* вживається частіше ("Цензор снів" – 10 разів, "Танґо смерті" – 9 разів, "Груші в тісті" – 9 разів), ніж *бульба*. ("Танґо смерті" – 8 р., "Груші в тісті" – 5 р., "Цензор снів" – 1 р.). *На пательні смажилися* ***картопля*** *і порізана соломкою шинка з цибулею* ("Груші в тісті", с. 36). *– Я вимагаю кращої їжі. Ти загріб усі мої заощадження, а сестри годують мене самою* ***бульбою*** ("Цензор снів", с. 301).

На позначення найменування цвітної капусти вжито назву *каляфйор*. Тлумачення до діалектної назви (СУМ І, с. 1270) автор сам подає в обох романах (*див*. примітки до роману "Цензор снів")[88]. Назва *каляфйор* уживається в романі 14 разів ("Цензор снів" – 8 р., "Груші в тісті" – 3 р., "Танґо смерті" – 3 р.), а лексему *цвітна капуста* використовують в усіх романах лише двічі для пояснення. *Телятина, нарізана соломкою і тушкована у червоному вині на тарелі з відвареними* ***каляфйорами*** *(так ми в Галичині називаємо цвітну капусту) і салатом [...]* ("Груші в тісті", с. 285).

У прозі Ю. Винничука зафіксована назва *пора*. Як тлумачить у контексті речення сам автор, лексема вживається на позначення порею *Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівниє, зупи на супи, росіл на бульйон, юшка на уху, вушка на пєльмєні, пироги на вареники, салата на салат, млинці на оладьї, налисники на блінчікі, каляфйор на цвітну капусту,* ***пора на порей****, румбарбар на рєвєнь, аґрест на крижовнік, узвар на компот*... ("Цензор снів", с. 225) Назва *пора* вживається тільки раз, як і літературна форма *порей*.

[88] Винничук Ю. Цензор снів. Харків: Фоліо. 2016. С. 319.

За тлумачним словником, назва *салата* є синонімом до найменування *салат.* У першому значенні вона позначає "трав'янисту городню рослину, листя якої багате на вітаміни", та яку їдять у сирому вигляді (СУМ II, IX, с. 18) У двох наступних значеннях *салат* позначає холодну страву, яку зазвичай подають на закуску. Назва запозичена з італійської мови через польське посередництво (ЕСУМ, V, с. 168). Як городня рослина *салата* вживається тільки два рази ("Груші в тісті" – 1 р, "Танґо смерті" – 1 р.). *Моя виделка з **салатою** завмерла біля вуст, якраз у момент, коли я збагнув, що жодної петрушки на городі не мало бути з тієї простої причини, що вона ще не зійшла* ("Груші в тісті", с.270).

До мікрогрупи з назвами овочів також відносимо продукти, які з них виготовляють. У проаналізованих романах налічуємо чотири лексеми: *крохмаль, олія оливкова*, *олія горіхова*, та *цукор*.

2.2.2. Лексико-семантична мікрогрупа назв фруктів та ягід

На позначення їстівних плодів деяких дерев і кущових рослин використовують назву *фрукти*, яка запозичена з латинської мови (ЕСУМ, VI, с.134) А соковиті та невеликі за розміром плоди трав'яних і кущових рослин номінують як *ягоди* (СУМ II, XI, с.624). *У спіжарні на полицях красувалося безліч слоїків: конфітури, серед яких обов'язковим було варення з пелюсток рожі, вишикувалися в міру достигання **ягід і фруктів** [...]* ("Танґо смерті", с. 12). Також зафіксоване одне вживання назви *овочі*: *На столику біля ліжка стояла пляшка ямайського рому і таця з **овочами*** ("Аптекар", с. 293). Фрукти та ягоди узагальнено називають *плодами* (СУМ I, с. 2450). *Душа, закута в тілесній оболонці, просякає своїми боговитими соками і нечисту оболонку, як ото стовбур дерева передає цілющі соки **плодам**, листю і корі* ("Танґо смерті", с. 105).

У проаналізованих романах засвідчено 17 назв фруктів, серед яких переважають тропічні: *ананас, банан, виноград, гранат, груша, інжир, кавун, кокос, манго, мандарини, оливки, папая, слива, сливка, фіги, фініки*, *яблуко.*

Також зафіксовано три назви ягід *вишня, малина* та *порічка.*

На позначення ягід аґрусу зафіксована діалектна форма *аґрест*[89], яка функціонує в усіх романах ("Груші в тісті", "Цензор снів" – по 2 р., "Аптекар" – 1 р., "Танґо смерті" – 1 р.) Назва запозичена через польську мову, в якій *agrest* у XV–XVI ст. означало "кисле вино з незрілого винограду". Згодом *аґрус* запозичили з італійської мови (ЕСУМ, І, с.47). Також у романі "Цензор снів" вжито найменування *крижовнік* як зображення впливу тоталітарної системи на назви їжі в період радянської окупації. *Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівниє, зупи на супи, росіл на бульйон, юшка на уху, вушка на пєльмєні, пироги на вареники, салата на салат, млинці на оладьї, налисники на блінчікі, каляфйор на цвітну капусту, пора на порей, румбарбар на рєвєнь, **аґрест на крижовнік**, узвар на компот*…("Цензор снів", с.225).

Діалектним синонімом до назви *фініки* є лексема *дактилі*, яку засвідчено в романі "Аптекар"[90]. *[...] у торбинках, дбайливо перев'язаних і позначених акуратними наліпками, спочивали [...] мигдалі, фіги, **дактилі**, родзинки й інші ласощі, біля яких Гальшка втриматися не могла, щоб не засмакувати*[91].

Цитрусові фрукти в прозі Ю. Винничука мають назви *помаранча* та *цитрина.* Перша лексема функціонує, щоб означити апельсин (СУМ І, с.2590). Назва має досить складне походження, адже запозичена, імовірно, через польське і, частково, німецьке посередництво, з італійської мови (ЕСУМ, IV, с. 508). *Помаранча* вживається у двох романах ("Танґо смерті", "Цензор снів", – по 1 р). *Цитриною* називають лимон (СУМ ІІ, XI, с.221), а запозичене найменування з латинської ботанічної номенклатури (ЕСУМ, VI, с.254). Зафіксоване вживання також у двох романах ("Груші в тісті", "Цензор снів" – по 3 р). *Пахнуть вони, як **цитрина**, як **помаранча**, як манґо* ("Цензор снів", с. 217).

---

[89] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 49. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

[90] Там само. С. 182.

[91] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 36. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

2.2.3. Лексико-семантична мікрогрупа назв круп та каш

Крупою називають "цілі або подрібнені очищені зерна злакових рослин, що їх використовують як продукт харчування" (СУМ І, с. 1443). Лексема відома ще з прасловянського періоду як "крупно змелене зерно, збіжжя, крихта, кришечка" (ЕСУМ, ІІІ, с. 110). *Я відчинив наступні двері, які правили за комірку, там валялися продукти, підлога була всипана* ***крупами****, розчавленими макаронами й цукерками* ("Цензор снів", с. 211).

У романах Ю. Винничука зафіксовані чотири лексеми на позначення видів груп: *гречка, кукурудза*, *просо, рис*.

Зерна рослин гречки та рису використовують для приготування страв неподрібненими. Для отримання пшона обтовкають зерна проса. Як зазначають автори ЕСУМ, назва походить від псл. *рьšenъ, що утворився від рьхati "товкти" (ЕСУМ, IV, с. 648).

На позначення рису зафіксована діалектна назва *риж*, яку автор вживає лише один раз у романі "Груші в тісті" й сам подає до неї тлумачення: *Одного разу я помилився – приготував начинену* ***рижом*** *(так ми в Галичині називаємо рис) і потрухами курку* ("Груші в тісті", с. 285).

На позначення круп середнього помолу та страв із них зафіксовані назви *вівсянка, гречана каша, мамалига, манна, манна каша, перловка*. Найчастіше з круп на воді чи молоці варять саме кашу (СУМ І, с. 1298), про що свідчать всі зафіксовані назви готової їжі та їхнє лексичне значення. Розвиток семантики названих лексем відбувався за подібними схемами: гречка – "назва рослини" → "назва плоду (зерна) рослини" → "назва крупи" → "назва каші із крупи"[92].

[92] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 95. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

Назви *вівсянка* та гречана каша вживаються в проаналізованих романах лише один раз. *Зрештою, я їв **вівсянку на воді**!* ("Груші в тісті", с. 276). *Цього разу на сніданок була **гречана каша з молоком*** ("Аптекар", с. 180).

Манну кашу подають одразу з різними смаколиками, зокрема з горішками та сухофруктами. Засвідчуємо вживання назв страв *манна каша з родзинками і медом* ("Танґо смерті", с. 27), *манна каша з родзинками та горішками* ("Танґо смерті", с. 14).

Мамалига – густа каша з кукурудзяного борошна (СУМ І, с. 1565) є запозиченням із молдавської та румунської мов і пов'язана з іт. melicone "кукурудза" (ЕСУМ, ІІІ, с. 376). Загалом назву вжито двічі. *Запах цибулі, тушкованої кружальцями в оливковій олії, шкварчання м'яса, ліниве пихкання **мамалиги**, що нагадує вулканічну лаву, мелодійне булькотіння курячого росолику, прозорого, як сльоза Роксолани, – все це діє заспокійливо і стимулює якісь потаємні творчі потягнення* ("Груші в тісті", с. 275).

На позначення каші з перлової крупи зафіксована назва *перловка*. Лексему вжито в романі "Танґо смерті". *[...] відтак усі вони ледь не водночас почали ригати, вивергаючи з себе різнобарвну смердючу суміш, у якій вгадувалася неперетравлена **перловка**, кукурудза, червоні, помаранчеві й зелені шкірки помідорів… (с.269)* У романі "Цензор снів" також виявляємо діалектну назву *пенцак*, яку автор сам розтлумачив у примітках ("Цензор снів", с. 316). *Годували нас переважно **пенцаком**, а тижні ми рахували від бульби до бульби, бо її давали по п'ятницях* ("Цензор снів", с. 71).

Назви їжі *манна* та *гречка* функціонують у складі фразеологізмів *манна небесна (манна з неба), скакати (скочити, стрибати) в гречку*. Перший фразеологізм означає "те, що легко дістається; щось бажане, приємне і т. ін" (СУМ І, с. 1569). *Для спраглих любові філологинь з'ява такого ніжного лірика була як **манна небесна** на нашому загумінку* ("Груші в тісті", с. 14). *В авіаційному клубі товклися не тільки летуни, заходили сюди й люди з інших сфер, отже, я вбивав тут усі свої вечори, чекаючи на **манну з неба*** ("Цензор снів", с. 41). Другий фразеологізм означає мати нешлюбні зв'язки (СУМ ІІ, ІІ, с.164). *Я*

наслухався від нього чимало історій про його любовні подвиги, які полягали, щоправда, не на тому, як він ***стрибнув у гречку****, а на тому, як та чи інша панна на нього запала, як признавалася у коханні, яке враження на неї справили його вірші* ("Груші в тісті", с. 151).

2.2.4. Лексико-семантична мікрогрупа продуктів із борошна

Вироби з борошна відповідно до сучасних технологій приготування поділяють на хлібобулочні й макаронні. Різновиди хлібобулочних виробів залежать від співвідношення у виробі борошна, жиру, цукру, яєць[93].

Загальною назвою численних виробів із борошна є *хліб*. Назву вважають запозиченою ще в праслов'янський період із германських мов (ЕСУМ, IV, с. 181). У проаналізованих романах назву вжито 73 рази ("Цензор снів" – 22 р., "Аптекар", "Танґо смерті", "Груші в тісті" – 17 р). ***Хліб*** *намастити маслом, покласти плястерка помідорів, посолити, поперчити, а зверху накрити плястерком сиру* ("Груші в тісті", с. 125). Простежуємо вживання лексеми в переносному значенні "засоби до існування" (СУМ, XI, с. 78): *А ми з вами, на жаль, мусимо на свій* ***шмат хліба*** *тяжко працювати* ("Цензор снів", с. 240). На позначення хліба також вжито діалектну назву *сумер*, яку автор тлумачить у контексті. *За мого часу з їдженням тут було зовсім зле – подавали іно цибулю, редьку, сіль і* ***сумер*** *– по-замарстинівському хліб* ("Цензор снів", с. 94). Зі шматків хліба шляхом висушування готували *сухарі* (СУМ II, IX, с. 863). *Я пошукав хліб, але знайшов лише трохи* ***сухарів*** *у кредeнсі* ("Цензор снів", с. 197).

За походженням і способом приготування зафіксовані найменування *валлійський хліб* ("Цензор снів", с. 13) та *куликівський хліб* ("Танґо смерті", с. 45). Назви деяких видів хліба зумовлені наявністю певних складників *житній хліб*, *питльований хліб* (див. с. 28), *хліб чорний.*

---

[93] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 98. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

Різновидом хлібного виробу є *паляниця*. Так переважно номінували великий, круглої форми хліб з пшеничної муки. Походження питомої назви пов'язують із дієсловом *палити*, тому що під час випікання паляниці на ній утворювалась припалена кірка[94] (ЕСУМ, IV, с. 270). Лексему вжито у двох романах ("Аптекар" – 5 р., "Цензор снів" – 3 р). *Голод завовтузився в ній, заскиглив, солодка й гірка печія підкралась до горла, відьма, покректуючи, встала з ліжка, розв'язала мішок, кинула дві жмені борошна в баняк, хлюпнула трішки води, посолила і швидко замісила густе тісто, потім виліпила з нього дві* ***паляниці*** *й поклала просто на золу, що ще тліла у печі* ("Аптекар", с. 40).

На позначення білого хліба з пшеничного борошна уживають лексему *булка* (СУМ І, с. 290). *Вранці якісь люди привезли каву,* ***булки*** *з маслом, омлети і мармуляду, потім ми сіли на потяг і опинилися у Кракові, а там з головою пірнули в звичні батярські ґешефти, наладнавши контакт із краківським ґетто* ("Танґо смерті", с. 320).

Також зафіксовані й діалектні назви *кайзейрка* та *штанґєль,* які позначають хрумкі булки. За "Лексиконом львівським", *кайзеркою* називають круглу пшеничну булку з перехресним розрізом зверху[95], а *штанґлєм* солону булку або печиво у формі палички[96] *[...] хоча на вулицях Львова можна було купити не тільки кишки, а й паштети, пірники, смажені ковбаски, мамалигу, куликівський хліб, хрумкі булки –* ***кайзерки і штанґлі*** ("Танґо смерті", с. 45).

Назва *пиріжок* зафіксована із тлумаченням "печений виріб із тіста з начинкою", наприклад, із лівером ("Танґо смерті", с. 9), зазвичай овальної форми (СУМ І, с. 2348). Етимологічно пов'язана з питомою лексемою *пир* "банкет" (ЕСУМ, IV, с. 373). Назву вжито у трьох романах ("Груші в тісті" – 6 р., "Танґо смерті" – 3 р., "Цензор снів" – 1 р). *Ще не так давно, коли можна було ласувати*

---

[94] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 100. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

[95] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 266. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

[96] Там само. С. 640.

пиріжками *за чотири копійки, народ їв ті пиріжки обличчям до муру, а спиною до перехожих* ("Груші в тісті", с.243).

Лексему *пампух* тлумачать як "невелику круглу булочку з пшеничної, житньої або гречаної муки" (СУМ І, с. 2189). Це традиційна страва українців на Різдво. Назва запозичена через польське посередництво з німецької мови від етимона зі значенням "оладок, млинець" (ЕСУМ, IV, с. 271). Загалом назву вжито 13 разів ("Груші в тісті" – 10 разів, "Цензор снів" – 2 рази, "Танґо смерті" – 1 раз). *...на самі ж Різдвяні свята уже пахло* ***пампухами****, рибою, медом…* ("Танґо смерті, с. 42). Назву також автор уживає в зменшено-пестливій формі із переносним значенням, щоб описати товсту людину. *Дівчата скрикнули,* ***пампушка*** *вхопилася за серце, Бодьо гикнув, і з писка йому вилетів бичок в томаті* ("Груші в тісті", с. 27).

На Великдень випікали солодкий здобний хліб циліндричної форми, що номінували лексемою *паска*. *Матч відбувався якраз у Великодній понеділок. Грицько прихопив з собою кусень* ***паски****, крашанки, ковбасу, я взяв пляшку горілки, і ми поперли на стадіон* ("Груші в тісті", с. 141).

Назву *коровай* вживають на позначення "великого круглого здобного хліба з прикрасами з тіста, який печуть на весілля або на якісь інші урочистості чи свята" (СУМ І, с. 1400). Лексема немає загальноприйнятої етимології. Існує версія, що в основі назви лежить подібність хлібних виробів до корови (ЕСУМ, ІІІ, с. 35). Функціонує назва в романі "Цензор снів". *Сестри Колібрі завершували прикрашати* ***коровай****, яким збиралися зустрічати високе начальство на чолі з самим гаупткомендантом шуцполіції з Берліна доктором Мюнхау* (с. 235).

Питома лексема *млинець* позначає "тонкий коржик з рідкого тіста, спечений на сковороді", який готують з прісного тіста рідкої консистенції (СУМ І, с. 1650). Назва є питомою й етимологічно пов'язана з дієсловом *молоти* (ЕСУМ, ІІІ, с. 489). Лексему вжито у двох романах ("Груші в тісті" – 2 р., "Цензор снів" – 1 р). Крім того, зафіксована назва *оладьї*. Згідно з етимологічним словником, це російський варіант лексеми *оладок*, що запозичений із давньогрецької мови. У тлумачному словнику зазначено, що назву тлумачать як

невеликий товстий млинець (СУМ ІІ, V, с. 687). *Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівниє, зупи на супи, росіл на бульйон, юшка на уху, вушка на пєльмєні, пироги на вареники, салата на салат,* ***млинці на олады*** *[...]* ("Цензор снів", с. 225).

Загальною назвою макаронних виробів є *макарони*, яка позначає харчовий продукт у формі трубочок з борошна та страву з нього (СУМ І, с. 1551). Лексема запозичена з італійської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (ЕСУМ, ІІІ, с. 365). Назву вжито в трьох романах ("Груші в тісті", "Танґо смерті", "Цензор снів", – по 1 р). *Я відчинив наступні двері, які правили за комірку, там валялися продукти, підлога була всипана крупами, розчавленими* ***макаронами*** *й цукерками* ("Цензор снів", с. 211).

Серед видів макаронів зафіксована назва *спагеті*, що також вживається на позначення італійської національної страви з таких макаронів[97]. *Занісши кошик з яблуками в підвал, подався до крамниці, в якій торгували італійськими та німецькими продуктами, купив* ***спагеті,*** *парміджяно, помідоровий соус та прихопив кілька пляшок червоного і білого вина* ("Танґо смерті", с. 75).

2.2.5. Лексико-семантична мікрогрупа назв продуктів тваринного походження

2.2.5.1. Лексико-семантична мікрогрупа назв м'яса і тваринних жирів

У цій мікрогрупі виокремлюємо назви м'яса тварин, які вживають у їжу. Загальними назвами всіх харчових продуктів, що містять туші, частини туш забитих тварин, є лексеми *м'ясо* та *м'ясиво*. Перша назва в прозі Ю. Винничука вживається значно частіше ("Груші в тісті" – 14 р., "Танґо смерті" – 12 р., "Цензор снів", – 9 р.), ніж друга ("Цензор снів" – 7 р., "Танґо смерті" – 3 р., "Груші в тісті" – 2 р.). *Я зиркнув у вказаному напрямку і побачив лисого опецька, який зосереджено розправлявся з великим шматком* ***м'яса*** ("Груші в тісті, с. 61). *У*

[97] Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 слів. Уклад. та голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун. 2005. VIII, С. 1360.

*жінки, яка торгує **м'ясивом**, беру кавалок ковбаси і шмат шинки* ("Цензор снів", с.234).

Серед загальних назв їжі, що стосуються м'яса окремих тварин, зафіксовані *волонина, свинина, баранина, телятина, яловичина* ("Цензор снів", с. 14). На позначення м'яса із щойно забитої тварини вжито відповідно мотивовану лексему *свіжина*. *Побачивши лейтенанта, він втішився не на жарт, вмить зашкварчала на пательнях **свіжина**, з'явилася на столі й самогонка, заметушилися господареві доньки, кидаючи оком на лейтенанта* ("Груші в тісті, с. 275).

Деякі назви м'яса мотивовані назвою тварини, зокрема таких зафіксовано три: *гуска*, *курка*, *порося*.

Шинка в досліджуваних романах функціонує, як і в літературній мові, на позначення "копченого м'яса, переважно свинячого окосту, попередньо просоленого та приправленого прянощами" (СУМ II, XI, с. 453). Назва, що запозичена з н. schinken (ЕСУМ, VI, с. 416), зафіксована 14 разів. ("Танґо смерті" – 7 р., "Цензор снів" – 5 р., "Груші в тісті" – 2 р.). *У жінки, яка торгує м'ясивом, беру кавалок ковбаси і шмат **шинки*** ("Груші в тісті", с. 230).

Лексема *ковбаса* як "продукт харчування, приготовлений з м'ясного фаршу, крупів і т. ін., якими начиняють кишку або оболонку зі штучної плівки" (СУМ I, с. 1344), вживається в романах 50 разів ("Груші в тісті" – 24 р.,"Танґо смерті" – 14 р., "Цензор снів" – 12 р.). *Щойно випивши по третій, батько з дочкою з'їли по кусничкові хліба і по пластеркові **ковбаси*** ("Груші в тісті, с.218). Також зафіксована зменшено-пестлива форма *ковбаска* ("Танґо смерті" – 5 р., "Груші в тісті – 1 р., "Цензор снів" – 1 р.). *І **ковбаски** ще, ось цієї дам... ні-ні, нічого уже платить не надо…*("Груші в тісті", с. 230).

На позначення ковбаси з печінки вживається суржикова лексема *пічоночна*, що стає зрозуміло з контексту. *[...] і ще цієї ковбаски візьміть, а ту шо ви взяли, положіть назад... не нада вам її... а я вам ще ціле кільце **пічоночної** дам.... така вже укусна, шо слів нема... і не обіжайтесь... вєси такі [...]* ("Груші в тісті", с. 231).

Також зафіксована діалектна назва *парівки*, яку Ю. Винничук називає синонімом до лексеми *сосиски*, тобто вона позначає маленькі ковбаски, які перед вживанням відварюють (СУМ ІІ, ІХ, с. 469). *І не вагайтеся, – втішила його бабуня, – він навіть коли накладає собі на тарілку бульбу, то формує з неї дуже гарні купки, зверху оздоблює кропиком, а* ***парівки*** *ніколи не розтинає впоперек, а лише поздовж, краючи їх на соломки* ("Танґо смерті", с. 114).

Назва *полядвиця* в тлумачному словнику зареєстрована зі значеннями "те саме, що філе" та "вид страви, приготовленої з філе риби, м'яса" (СУМ І, с. 2588). Слово походить від бр. *паляндві́ца* "філе, м'ясо з окосту", *пыліндві́ца* "м'яке м'ясо з хребта свині" та з п. polędwica. Назва страви зафіксована з вказівкою на те, що полядвицю коптили. *[...]взимку напередодні Різдвяних свят уже панували в повітрі запахи диму, на якому ледь не весь Львів вудив ковбаси, шинки,* ***полядвиці*** *і шпондерки […]* ("Танґо смерті", с. 42).

Малосольну свинину з туш відгодованих молодих свиней називають *беконом* (СУМ І, с. 148). Саме ця лексема тричі засвідчена в романі "Цензор снів". *Сон мене не брав, голод теж, але я знічев'я все ж з'їв кілька пластерків* ***бекону*** *з хлібом та запив гарячим росолом* (с. 17). Також зафіксована назва *ґриф*, що позначає варене в молоці вим'я, про що автор пише сам. *[...] на жидівській дільниці додавався запах гусячого смальцю, смаженої цибулі, перцю і* ***"ґрифу"*** *– вареного в молоці вимені […]* ("Танґо смерті", с. 42).

У проаналізованих романах *сало* вживається на позначення "відокремленого від м'яса підшкірного свинячого жиру, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним" та "розтопленого тваринного жиру" (СУМ ІІ, ІХ, с. 18). Назва пов'язана з псл. sadlo, що походить від дієслова saditi "садити, сідати"; "те, що сідає на м'ясо" (ЕСУМ, V, с. 169). Усього лексему вжито 16 разів ("Груші в тісті" – 8 р., "Цензор снів" – 5 р., "Танґо смерті" – 3 р.) *Під стіною на маленькій газовій плиті з двома пальниками пані шинкарева готувала флячки і смажила яєчню* ***на салі*** ("Цензор снів", с.94). Також зафіксоване вживання цієї назви в зменшено-пестливій формі *сальце*. *Ну їй-бо... та хіба ж я... та це ненарошне... вєси такі... а я вам і сальця вріжу...* ("Груші в тісті", с.230).

Лексема *сальцесон* засвідчена як розмовна форма назви *сальтисон*. Вона тлумачиться як "очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками вареної головизни, язика тощо, приправлений спеціями, добре спресований, іноді запечений" (СУМ II, IX, с. 22). *Жодних ковбас, шинок,* ***сальцесонів****, шпондерків, макаронів* ("Груші в тісті", с. 183).

Для позначення страви, що готують із сала з м'ясними прожилками, зафіксована діалектна назва *шпондерок* (*див.* словник до "Танґо смерті")[98]. Лексема вживається винятково в зменшено-пестливій формі в трьох романах ("Танґо смерті" – 6 р., "Груші в тісті" – 2 р., "Цензор снів" – 1 р.). *Незабутнє враження справляють ковбаси, які ще звиваються, і* ***шпондерки****, які продовжують пульсувати в опарах диму* ("Груші в тісті", с.267).

Лій тлумачать так: "сало рогатої худоби, що вживається в їжу" (СУМ I, с. 1508). Як стверджує О. Оскирко, у давньоукраїнський період лексема *лій* функціонувала на позначення яловичого та свинячого жиру. У староукраїнській мові була відома зі значенням "тваринний жир, який здобували з жирових відкладень у тварини, переважно яловичий або овечий жир. У сучасній українській мові лексема позначає сало рогатої худоби"[99]. Походження лексеми етимологи виводять з дієслова *лити* → *лій* (ЕСУМ, III, с. 247). Це свідчить про те, що первинним значенням було "розтоплене сало". *[...] сметану приправляли мішанкою з молока, соди й води з крохмалем, злегка забарвлюючи соком з моркви, під тонким шаром масла нерідко крилася брила сиру, до масла теж додавали* ***лій****, крохмаль або терту бульбу [...]* ("Цензор снів", с. 198).

---

[98] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 379.

[99] Цит. за: Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 90. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

Лексема *смалець* запозичена з польської мови (ЕСУМ, V, с. 315) та функціонує у вужчому значенні як "жир, витоплений переважно із свинячого здору" або як загалом "будь-який жир" (СУМ II, IX, с. 394). Назву в проаналізованій прозі зафіксовано 9 разів ("Цензор снів" – 5 р.,Танґо смерті" – 2 р., "Аптекар" – 1 р.). *Я підкинув до печі торфу, скропив сухарі водою і поклав на блят. Коли вони розм'якли, я намастив їх* ***смальцем*** *і з'їв разом із зупою* ("Цензор снів", с. 197). Також фіксуємо вживання діалектної назви *тлущ*, яка позначає жир, а також є синонімом до слова *смалець*[100]. *Хліб можна було купити що другий день, м'ясо раз на три дні,* ***тлущ*** *і цукор раз на місяць, борошно і крупи що десять днів, а інші споживчі товари раз на тиждень* ("Цензор снів", с. 197).

На позначення підсмаженого шматка сала, з якого частково витопився жир зафіксовано лексему *шкварка* (СУМ II, XI, с.473). В основі номінації лежить процес приготування, що позначається лексемами *вижарити, вишкварити*[101]. Назву вжито в трьох романах ("Аптекар" – 3 р., "Цензор снів" – 3 р., "Танґо смерті" – 2 р.). *Закусивши хлібом зі* ***шкварками****, Петруньо врешті покинув шинок саме, як мельник розпочав з дуже серйозною міною хляти пиво* ("Аптекар", с. 169).

2.2.5.2. Лексико-семантична мікрогрупа назв молочних продуктів

Назва *молоко* тлумачиться як "рідина, одержувана від деяких сільськогосподарських тварин, як продукт харчування" (СУМ I, с. 1661) і є лексемою праслов'янського походження (ЕСУМ, III, с. 503). Назву в проаналізованих романах вжито 47 разів ("Танґо смерті" – 17 р., "Груші в тісті" – 4 р., "Цензор снів" – 11 р., "Аптекар" – 15 р). *Але я вже знав, чого хочу, і подався*

[100] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 562. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

[101] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. С. 81. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

відразу до молочарок та напився свіжого ще теплого ***молока*** *("Цензор снів", с. 87).*

На позначення загальної назви продуктів із молока засвідчено лексему *набіл* (*див*. Словник в "Танґо смерті")[102], яку автор уживає лише один раз. *Наступного ранку Йосип Мількер, не зраджуючи свого звичаю, подався на Краківський базар, відшукав знайому господиню, яка торгувала* ***набілом****, і привітався з такою теплотою, мовби то була найрідніша його душа [...]* ("Танґо смерті", с. 172).

Молоко, у якому почалися процеси бродіння називають кислим. У проаналізованих романах засвідчені назви *кисле молоко та кисляк. У мене нема нічого готового, але можу насмажити дерунів. Маю чудове* ***кисле молоко*** ("Танґо смерті", с. 303). – *Там у хаті я насмажив пляцків. Розігрій собі.* ***Кисляк*** *у спіжарці* ("Цензор снів", с. 88).

Лексема *кефір* позначає "густий поживний молочнокислий напій, для виготовлення якого використовують спеціальний грибок" (СУМ І, с. 145). *[...] м'ясо можна тушкувати не тільки у сметані, а й у* ***кефірі*** *і т. д.* ("Груші в тісті", с. 276).

Верхній шар незбираного кислого незбираного молока номінують *сметаною* (СУМ, ІХ, с. 402). Дослідники виводять етипологію із псл. sъmetana, похідного від metati "кидати" (те, що скидається з молока, яке скисло в глечику), а також із псл. smętana, яке можна пов'язати з męsti "мішати, колотити" (ЕСУМ, V, с. 320). *Сметана* функціонує в усіх проаналізованих романах ("Танґо смерті" – 5 р., "Цензор снів" – 3 р., "Аптекар" – 3 р., "Груші в тісті" – 1 р.). *Зверху пані Помазан вималювала білим кремом з тертого хрону і* ***сметани*** *привітання "Herzlich willkommen!" [...]* ("Цензор снів", с. 244).

Із вершків або сметани готують *масло* (СУМ, IV, с. 639) Назва праслов'янського походження, утворена за допомогою суфікса -slo від основи дієслова mazati ‘мазати’ (ЕСУМ, ІІІ, с. 407). У романах автор уживає 15 разів

[102] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 376.

("Танґо смерті" – 6 р., "Груші в тісті" – 5 р., "Цензор снів" – 4 р.). *Хліб намастити* ***маслом****, покласти пластерка помідорів, посолити, поперчити, а зверху накрити пластерком сиру* ("Груші в тісті", с. 125).

Сир як продукт отримують із молока під час сквашування, відокремлення сироватки (м'який сир) і подальшої обробки (твердий сир) (СУМ, IX, с. 197). Сама назва походить з праслов'янської мови (ЕСУМ, V, с. 241). У романах Ю. Винничук уживає в обох значеннях 34 рази ("Танґо смерті" – 14 р., "Аптекар" – 6 р., "Груші в тісті" – 6 р., "Цензор снів" – 8 р.). *Він нашвидкоруч поснідав* ***сиром*** *зі сметаною, заїдаючи чорним хлібом* ("Аптекар", с. 232). *Дорогою я зайшов до крамниці, купив пляшку вина, шмат* ***сиру*** *й житнього валлійського хліба* ("Цензор снів", с. 13).

У романі "Танґо смерті" функціонує лексема *сільський сир*, що позначає м'який кисломолочний сир, який колись виготовляли майже всі господарі. *Була ще рання година, старий запарив зелений чай, вкраяв скибку чорного хліба, поклав на нього пластерок* ***сільського сиру****, злегка присолив і поснідав* ("Танґо смерті", с. 53).

Також у прозі Ю. Винничука виявлено назви сирів із вказівкою на походження та спосіб приготування, які можна розглядати як загальні: *сири італійський і німецький* ("Аптекар", с. 195), *запліснявілий швайцарський сир* ("Груші в тісті", с. 268), *грецький сир* ("Цензор снів", с. 195).

Лексема *кварґлі* позначає "розплавлений запліснявілий сир з додаванням солі і кмину" (*див.* словник до "Танґо смерті")[103]. Для його приготування використовували спеціальні бактерії, а також могли додавати яйця, цибульку та приправи[104]. Назва функціонує у двох романах ("Танґо смерті" – 2 р., "Цензор снів" – 1 р). *За мого часу з їдженням тут було зовсім зле – подавали іно цибулю, редьку, сіль і сумер – по-замарстинівському хліб, а до пива –* ***кварґлі****,*

[103] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 374.
[104] Пані Стефа. Лексикон таємних знань. URL: https://panistefa.com/zglevilyj-syr-kvargli/ (дата звернення: 03.09.2024).

специфічний запах яких долинав навіть з-під скляного кльоша ("Цензор снів", с. 94).

У переліку італійських продуктів згадано назву *ґорґонзола*, не засвідчену в тлумачному словнику. Це м'який сир із пліснявою циліндричної форми, який виготовляють винятково з незбираного коров'ячого молока[105]. Також виявлено назву *парміджяно*, яка в тлумачному словнику засвідчена як *пармезан*. Це також італійський, але твердий сир тривалого дозрівання (СУМ І, с. 2205). *Вони вийшли на Клепарівську, а звідти заскочили на Краків-ський ринок, де була ятка, в якій торгували італійськими продуктами і куди Ярош віддавна уже навідувався на закупи, він купив там дві пляшки сицилійського вина, шмат* ***парміджяно****,* ***ґорґонзолу*** *і слоїчок зелених оливок* ("Танґо смерті", с. 75).

2.2.6. Лексико-семантична мікрогрупа назв рибних продуктів

Загальною назвою на позначення рибного м'яса та продуктів із нього є *риба* (СУМ ІІ, VIII, с. 588). *– Може, ти хочеш їсти? – запитала, вмощуючись біля мене. – М'ясиво, холодець,* ***риба****, салати…* ("Груші в тісті", с. 207).

У проаналізованих романах таких лексем засвідчено дві: *сардина* та *оселедець*.

Сардина позначає консерви з цієї риби (СУМ ІІ, ІХ, с. 59) (див. с. 29) та є запозиченням із французької мови (ЕСУМ, V, с. 181). *А друга половина ляди, – замріяно промовляла Лія, – аж згиналася під великими куснями масла, кулями і прямокутниками сирів, бляшанками* ***сардин*** *[...]* ("Танґо смерті", с. 283).

О*селедець* функціонує на позначення маринованого м'яса цієї риби. Назва, найімовірніше, походить із давньоісландської (ЕСУМ, IV, с. 218). Подавали маринований оселедець як окрему страву, додатком була цибуля чи заправка: *мариновані оселедчики з цибулькою*, *мариновані оселедці в збитій сметані й тертому хроні* ("Цензор снів", с. 94; с. 235). Загалом назва функціонує 18 разів ("Цензор снів" – 11 р., "Танґо смерті" – 6 р., "Аптекар" – 1 р). *[...] а поки ви*

[105] Consorzio del Formaggio Parmigiano Reggiano. *Офіційний сайт сиру*. URL: https://www.parmigianoreggiano.com/it (дата звернення: 28.09.2024).

намагаєтесь якнайґрунтовніше висвітлити усі ці глибокі теми, він з апетитом з'їдає таріляку ***оселедців*** *з цілою грядкою помідорів і, видудливши ледь не пляшку горілки, цікавиться: "Я не дуже блідий?", хоча він такий блідий, як печений буряк* ("Груші в тісті", с. 205).

Лексема *кав'яр* у тлумачному словнику зафіксована із значенням "продукт харчування з ікри" (СУМ І, с. 1281) Однак у діалектних словниках її вважають синонімом до назви *ікра*[106]. Назву, найімовірніше, запозичено західноєвропейських мов через польське посередництво (ЕСУМ, ІІ, с. 336). Лексему письменник уживає в романах "Груші в тісті" та "Цензор снів". *У нього виявився чималий бар: на столі з'явилися коньяк, шампанське, м'ятний лікер, сир,* ***червоний кав'яр*** *і цитрина* ("Груші в тісті", с. 34).

Молюск позначає "безхребетну м'якотілу тварину без внутрішнього скелета, покриту вапняною мушлею" (СУМ І, с. 1663), яка поширена в морях, прісних водах і на суходолі. Деякі види молюсків вживають у їжу[107]. Назва запозичена з французької мови, а походить від латинської й утворена з прикметника mollis, що означає "м'який, ніжний". *Я сплю на ліжку з висохлих водоростей, вкриваюся ковдрою з пуху чайок, а харчуюся рибами і* ***молюсками*** ("Танґо смерті", с. 179).

2.3. Лексико-семантична група назв приправ

Для покращення смаку й аромату до страви додають *приправи* (СУМ ІІ, VII, с. 715). Зокрема, серед сухих використовують *пряноші*, які видобувають із рослин і дерев, а точніше з їхніх коренів, листків чи плодів. Це ароматичні або пекучі на смак речовини (СУМ ІІ, VIII, с. 371).

---

[106] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 265. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

[107] Словник іншомовних слів. За ред. О. Мельничука, Київ: Головна редакція "Українська радянська енциклопедія". 1994. С. 514. URL: http://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%83%D0%BA-%D0%9E.-%D1%80%D0%B5%D0%B4.-%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA-i%D0%BD%D1%88%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%81%D0%BBi%D0%B2.pdf (дата відвідування: 03.10.2024)

Найбільше таких лексем зафіксовано в романі "Аптекар". Найменування їхні зумовлені назвами самих рослин і дерев, а також походженням *[...] у торбинках, дбайливо перев'язаних і позначених акуратними наліпками, спочивали* ***пряноші й приправи****:* ***гвоздики, лаврове листя, турецький кмин, індійський імбир, кардамон, мускатові квіти і кульки, татарське зілля, різні ґатунки перцю, а найголовніший малабарський, єгипетська касія в стручках, шафрани італійський та іспанський, кориця*** *[...]* ("Аптекар", с. 35).

На позначення висушеної кори відомих коричних дерев у романах вжито не тільки лексему *кориця*, яка є запозиченням в давньоруську мову зі старослов'янської (ЕСУМ, ІІІ, с. 22), але й *цинамон* із латинським походженням (СУМ І, с. 1398) (ЕСУМ, VI, с. 249), яку засвідчено й у діалектному словнику[108]. Лексема *цинамон* функціонує частіше ("Груші в тісті", "Танґо смерті" – по 1 р.), ніж *кориця* (Аптекар – 1 р). Це пов'язано з впливом польської мови на місцеву говірку, якою послуговується автор у романах. *Спочатку мамуся запхала мене в крамницю пана Жабського, який торгував колоніяльними товарами, там на шильді так і писалося "Колоніяльні товари", а за вітриною сидів чоколядовий мурин, і довкола нього лежали пуделочка чаю, кави, какао,* ***цинамону****, гвоздиків та всіляких заморських приправ [...]* ("Танґо смерті", с. 109).

Традиційними сухими приправами в українській кухні є *сіль*, *цукор*, *перетертий сіль з часником*, *оцет* з його різновидами *яблуневий оцет*, *винний оцет.*

На позначення рідких приправ уживають лексеми *підлива* та *соус* (СУМ І, с. 2384), назви яких зазвичай мотивовані наявністю складників: *винна підлива з чорносливом* ("Груші в тісті", с. 274), *солодка підлива* ("Груші в тісті", с. 252), *сметанково-помідорово-цибулева підлива* ("Танґо смерті", с. 121), *помідоровий соус* ("Танґо смерті", с. 75). *– А з якою, перепрошую, підливою? – поцікавився пан*

[108] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 609. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

Штроуба. – ***Сметанково-помідорово-цибулевою****, – продекламував шинкар і облизався* ("Танґо смерті", с. 121).

Назву *крем* тлумачать як "густу масу зі збитих вершків, молока, масла, яєць, цукру з додаванням різних спецій, кави, шоколаду, горіхів і т. ін., що вживають у виготовленні тортів, тістечок, а також як десерт" (СУМ І, с. 1424). Однак у романі "Цензор снів" лексема функціонує на позначення рідкої приправи, очевидно, через консистенцію крему та способу його використання (намащування на десерти). *Зверху пані Помазан вималювала* ***білим кремом з тертого хрону і сметани*** *привітання "Herzlich willkommen!", оздобила ягодами калини, які вона передбачливо заморозила під зиму і тепер вони виглядали, як живі, та вирізаними з цибулі-пори калиновими листочками* ("Цензор снів", с. 244).

2.4. Лексико-семантична група назв закусок

Закуска як загальна назва їжі вживається значенні "легкі страви, звичайно холодні, що їх їдять перед обідом для збудження апетиту" (СУМ І, с. 990). *І не забувай, що минули Великодні свята –* ***закуски*** *буде повно* ("Груші в тісті", с. 14). Також під закускою в романах Ю. Винничук розглядав усілякі продукти та страви, якими заїдають випитий алкоголь. *Уся ця зустріч проходила в зовсім вільній формі, студенти перед тим скинулися на вино і* ***закуску*** ("Груші в тісті", с. 18).

Із закусок в українській кухні найчастіше подають *салати* та *канапки*. Назву *салат* зафіксовано в проаналізованих романах 17 разів ("Цензор снів" – 8 р., "Груші в тісті" – 6 р., "Танґо смерті" – 3 р). *Далі кухарі й кельнери закрутилися, як бджоли у вулику, нарізаючи хліб, м'ясиво і ярину, розкорковуючи пляшки, калапуцькаючи підливи й заправляючи* ***салати*** ("Цензор снів", с. 234).

Різновидів салатів є безліч, а назви часто зумовлені наявністю тих чи інших складників. У прозі Ю.Винничука засвідчено *салат з бурячками, салати з бурячків, салєри й капусти*, *салат із сиру, сметани і дрібно покраяної зелені та цибулі.*

Салат *вінегрет* у тлумачному зафіксований із тлумаченням "холодна страва з дрібно нарізаних, переважно варених, овочів, іноді ще із м'ясом або рибою, приправлена олією, оцтом" (СУМ І, с. 474). Лексема запозичена з французької мови *vinaigrette*, що означає "соус із оцту, олії, солі" (ЕСУМ, І, с. 400). Очевидно, назва була мотивована найменуванням соусу, яким заправляють салат. *Вінегрет* функціонує у двох романах ("Груші в тісті" – 3 р., "Цензор снів" – 1 р). *Перед кожними танцями ми відвідували "Бомбей", випивали по склянці "Сонцедару" – причому залпом, бо інакше б воно не полізло, – і закушували* ***вінегретом*** ("Груші в тісті", с. 10).

На позначення салату з нарізаних огірків вживають назву *мізерія*, яка є досить поширеною в нашому регіоні. У тлумачному словнику лексеми не зафіксовано, але знаходимо її у "Львівському лексиконі". У діалектному словнику зазначено, що в мізерію входили не тільки огірки, а також цибуля та помідори, які заправляли сметаною[109]. *На стіл подали крупник, лосося у майонезі, [...]* ***мізерію****, каляфйори, суфле з абрикосів, фрукти в тісті й узвар зі свіжих полуниць* ("Цензор снів", с. 258).

Салат *олів'є* готують "із ковбаси або м'яса, солоних огірків, варених яєць, картоплі, зеленого горошку й цибулі, заправлених майонезом" (СУМ І, с. 2090). Назву вжито двічі в романі "Груші в тісті". *Є безліч тупоголових чоловіків, які на сніданок панні пропонують ковбасу, яєшню, смажену бульбу або вчорашній* ***олів'є*** *з великою байдою хліба* (с. 183).

Канапкою називають те саме, що бутерброд (ЕСУМ, ІІ, с. 361), тобто це шматочок хліба з маслом, ковбасою… і т. ін. (СУМ І, с. 227). Лексема запозичена з польської мови (ЕСУМ, ІІ, с. 361). Вона є досить поширеною в нашому регіоні. Назву в проаналізованих романах вжито 22 рази ("Цензор снів" – 14 р., "Груші в тісті" – 5 р., "Танго смерті" – 3 р.). *Я тішився, що зумів догодити цим прекрасним*

[109] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 360. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

людям і з замилуванням дивився, як вони швиденько тут таки, на місці, згелемзали ці пишні ***канапки****, нахвалюючи їхній смак* ("Цензор снів", с. 245).

На шматочок хліба клали багато різного м'яса, риби й овочів. Зокрема, зафіксовані такі назви: *канапка з ковбасою, шпондерком, шкварками чи салом* ("Цензор снів", с. 94)*, канапка з кролячим паштетом* ("Цензор снів", с. 122)*, канапка з оселедцями* ("Танґо смерті", с. 352)*, канапка з перетертим сиром і кропом* ("Цензор снів", с. 122)*, канапка з салом та квашеними огірками* ("Цензор снів", с. 146)*, канапка із сиром* ("Танґо смерті", с. 61)*, канапка з червоною рибою* ("Цензор снів", с. 122)*, канапка з шинкою* ("Цензор снів", с. 39).

До м'ясних страв, яку часто подають перед основним прийомом їжі, відносимо *холодець*. Лексема позначає драглисту страву, приготовлену з м'ясного навару та певних частин туші свині. Інколи холодець готують і з рибного відвару (СУМ ІІ, Х, с. 331). Відповідно до консистенції страву також називають *драглями*. Ця лексема вживається частіше ("Груші в тісті" – 3 р., "Цензор снів" – 3 р.,), ніж *холодець* ("Груші в тісті" – 1 р.) з огляду на місцеву говірку. *– Може, ти хочеш їсти? – запитала, вмощуючись біля мене. – М'ясиво,* ***холодець****, риба, салати…* ("Груші в тісті", с. 207). *Отже на окремих тарелях лежали мариновані оселедці в збитій сметані й тертому хроні, розмаїта тонко покраяна вудженина [...], а ще* ***драглі на свинячих ніжках****,* ***драглі з коропів і щук*** ("Груші в тісті", с. 235).

Багато закусок готували з варених яєць, які перемащували майонезом, прикрашали різними нарізаними овочами й зеленню. *Шкляна вітрина на шинквасі вражала: завивані мариновані оселедчики з цибулькою, тоненькі печені ковбаски, залиті смальцем,* ***яйця з часником і кропиком****, канапки з ковбасою, шпондерком, шкварками чи салом* ("Цензор снів", с. 94)

Назву *паштет* Ю. Винничук уживає на позначення "страви з м'ясних, рибних або інших продуктів, протертих до пастоподібного стану" (СУМ І, с. 2223), що є запозиченням з німецької мови (н. pastéte "паштет, пиріжок") (ЕСУМ, с. IV, 325). Страву часто подають під час застіль разом із хлібом і цибулею. У проаналізованих романах засвідчені лексеми *кролячий паштет*

("Цензор снів", с. 122) і *паштет з телятини, печінки, серця і тушкованої цибульки з морквою* ("Цензор снів", с. 244). Назва функціонує в усіх романах ("Цензор снів" – 8 р., "Аптекар", "Груші в тісті", "Танґо смерті" – по 1 р). *Я відчуваю теж вовчий апетит, але мені незручно в цьому признаватися, і коли Ріта каже, що їй цього забагато і пропонує мені канапку* ***з паштетом****, я, звісно, не відмовляюсь* ("Цензор снів", с. 122).

На закуску до алкоголю традиційно подавали *маринований оселедець* та квашені овочі, серед яких були *квашена капуста* й *квашені огірки* (див. с. 28 – 29). Також зафіксоване вживання страви *шкварки зі смальцем* (див. с. 43). *Я налив горілки, ми цокнулись, випили й закусили* ***маринованими оселедцями*** *за рецептом пані Помазан* ("Цензор снів", с. 241). *Ніби ми там нічого особливого й не готували, була випивка і невибаглива закуска –* ***шкварки зі смальцем,*** *квашені огірки, оселедці, а з гарячого тільки флячки і джур* ("Цензор снів", с. 199).

До назв закусок також відносимо їжу швидкого приготування *гамбургер* та *гот-дог*. У тлумачному словнику знаходимо, що гамбургером називають розрізану навпіл теплу булочку із вкладеним у неї біфштексом, тобто зі шматком відбитої смаженої яловичини, та овочами (СУМ І, с. 593; с. 174). Назва *гот-дог* або *хот-дог* позначає бутерброд із сосискою або ковбаскою. Вона походить з англійської мови та в перекладі звучить як *гарячий пес*. За однією з версій, у рекламі перших хот-догів у США використовувався силует собаки породи такса, що і вплинуло на назву продукту[110]. *І ось бачу, як іде навпроти мене така, знаєте, пишна юна пампушка на двох шиночках, обтягнутих тоненькими штанцями і все в неї трясеться, ласо подригує, а вона ще й наминає здоровецького* ***гамбургера*** ("Груші в тісті", с. 244). *Ось із таємничою усмішкою Мони Лізи котить за собою валізу видатний італійський письменник Джорджо Андручеллі, ось з-за рогу стрибками, догризаючи* ***гот-доґа****, вигулькує американський драматург Алєкс Ірвенго* [...] ("Груші в тісті", с. 264).

[110] Словотвір. Майданчик для пошуку, обговорення та відбору влучних відповідників до запозичених слів. URL: https://slovotvir.org.ua/words/khotdoh (дата відвідування – 10.06.2024).

Серед незвичайних назв страв у романі "Танґо смерті" вжито *смажені каштани* та *марони*, тобто печені каштани, а також *гарячі боби*, які продавали жиди на ринку. Їх також відносимо до назв закусок. *Біля Віденської кварні [...] жидівки пропонували гарячі* ***смажені каштани****, турецькі й волоські горіхи в торбинках, скручених з газети, і тут же пекли ті каштани на блясі, що мала заглибини і дзюрки, а зверху була накрита другою бляшаною покришкою, під самим сподом у металевій скриньці тлів вугіль, і жидівки дерли горло: "Гайсе марони! Гебратене! Фріше!", а ті, що торгували* ***гарячими бобами****: "Гайсе бобеле!"* ("Танґо смерті", с. 43).

2.5. Лексико-семантична група назв перших страв

Рідкі страви, з яких починається обід, називають першими (СУМ І, с. 2340). Серед найпопулярніших назв страв традиційної кухні в романах Ю. Винничука вживаються *борщ* та *суп.*

Борщ – рідка страва, яку варять з буряків, капусти, моркви та картоплі з додаванням м'яса або без нього, приправляючи до смаку (СУМ І, с. 197). Борщ без м'яса називають *пісним*. На думку укладачів "Етимологічного словника української мови", це питома назва, що походить від найменування рослини *борщівник.* Згодом вона поширилася в інших мовах: слн. *bóršč*, тур. *borç*, болг. *борш* тощо (ЕСУМ, І, с. 236)

Дослідники історії мови називають різні дати першої фіксації цієї назви. На думку П. Чучки, перша згадка датована 1561 роком. Укладачі "Словника української мови XVI – першої половини XVII ст." реєструють фонетичні демінутиви *борщикъ, боръсчикъ* із "кулінарним" значенням вже з 1598 року[111]. У прозі Ю. Винничука назви *борщ і пісний борщ* зафіксовані у двох романах ("Груші в тісті" – 6 р., "Танґо смерті", "Цензор снів" – по 4 р). *Скажу чесно: Пушик нам втішився і пригостив смачним* ***борщем****, а потім повів місто*

[111] Цит. за: Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси, 2019. С. 129. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

показувати ("Груші в тісті", с. 126). – *Маю* ***пісний борщ****, – сказала вона. – Поїж* ("Цензор снів", с. 213).

Супом називають рідку страву з м'ясного, рибного або грибного відвару з овочами, крупами і т. ін. (СУМ II, IX, с. 844). Назва є запозиченням із французької мови (фр. soupe "суп, юшка"), що походить від галлороманської *supра* ‘приправлене’, *suppare "приправляти" (ЕСУМ, V, с. 476). Лексема вживається в романі "Цензор снів", зафіксована також у зменшено-пестливій формі. *Справжнісінька Уганда, бо нічого не роблять, тільки лежать собі, а їм* ***супчик*** *приносять* ("Цензор снів", с. 240).

Частіше в проаналізованих романах функціонує діалектна назва *зупа*, що, за тлумачним словником, позначає *юшку* (СУМ I, с. 1200). Однак Ю. Винничук співвідносить її з назвою *суп*. *Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівниє,* ***зупи на супи***…("Цензор снів", с. 225). Назва виникла під впливом польської мови, адже для неї характерна форма саме жіночого роду[112]. Лексема функціонує в усіх романах ("Танґо смерті", – 8 р., "Цензор снів" – 6 р., "Аптекар" – 3 р., "Груші в тісті" – 2 р.), зафіксована також зменшено-пестлива форма *зупка*. *Сніданки були простими, зате на обід Айзек готував завше пахнючу* ***зупу*** *і щось із м'яса, яке купував щоранку у одного й того ж різника-австрійця Куґеля* ("Аптекар", с. 180).

У прозі Ю. Винничука зафіксовано кілька різновидів супу, назва яких зумовлена наявністю певних складників: *грибова зупа* ("Аптекар", с. 191), *зупка горохова на реберцях з каляфйорами, морквою, цибулею і печерицями* ("Груші в тісті", с. 274), *зупа кропикова* ("Танґо смерті", с. 36), *овочева зупа* ("Танґо смерті", с. 54), *горохова зупа* ("Груші в тісті", с. 224; "Цензор снів", с. 188), *квасолева зупа, фасулева зупа* ("Цензор снів", с. 197; с. 266).

Першу страву *юшка* трактують як різновид супу "м'ясний, картопляний, рибний і т. ін." (СУМ II, XI, с. 617). Лексема в проаналізованих романах

---

[112] Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси, 2019. С. 118. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).

функціонує двічі ("Танґо смерті" – 1 р., "Цензор снів" – 1 р.). *Прокинувся він досить пізно, сонце уже разило очі, а Ривка немилосердно калатала кохлею, розмішуючи у виварці* ***горохову юшку****, якою збиралася годувати гостей* ("Танґо смерті", с. 270).

Назву *юшка* Ю. Винничук співвідносить із лексемою *уха*. За тлумачним словником, це діалектна назва, яка позначає юшку з грибів (СУМ ІІ, Х, с. 520). У контексті ці назви, найімовірніше, є синонімами. *Уха*, як слово російського походження, в романі "Цензор снів" відображає наслідки періоду окупації Львова на назви страв у меню: *Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівниє, зупи на супи, росіл на бульйон,* ***юшка на уху*** *[...]* (с. 225).

На позначення чистого відвару з м'яса без овочів і приправ зафіксовано лексему *бульйон* (СУМ І, с. 220). Етимологи вважають її запозиченням із французької мови (фр. bouillon пов'язане з дієсловом bouillir "кипіти, варити") (ЕСУМ, І, с. 293). Назва функціонує в романі "Цензор снів". *Ще є кілька кісточок* ***бульйону з яловичини****, шмат нарізаного бекону, хліб, сир і шоколад* (с. 14). Разом із лексемою *бульйон* Ю. Винничук уживає у своїх романах назву *росіл*, яку сам тлумачить як "м'ясний бульйон" ("Цензор снів" – 4 р., "Груші в тісті", "Танґо смерті" – по 1 р). Згідно з тлумачним словником, *росіл* є діалектною назвою, те саме, що *бульйон* (СУМ ІІ, VIII, с. 882) *Сон мене не брав, голод теж, але я знічев'я все ж з'їв кілька пластерків бекону з хлібом та запив гарячим* ***росолом*** ("Цензор снів, с.17) Функціонує *росіл* і в зменшено-пестливій формі як *росолик*: З*апах цибулі, тушкованої кружальцями в оливковій олії, шкварчання м'яса, ліниве пихкання мамалиги, що нагадує вулканічну лаву, мелодійне булькотіння* ***курячого росолику*** *[...]* ("Груші в тісті", с. 275).

До перших м'ясних страв також належить *крупник*, найменування якого зумовлене обов'язковою наявністю крупи. Згідно з поясненням Ю. Винничука, зазвичай додають ячмінну крупу або просо (*див*. примітки до роману "Цензор снів")[113]. У тлумачному словнику зазначено, що *крупник* вживається на

[113] Винничук Ю. Цензор снів. Харків: Фоліо. 2016. С. 319.

позначення густої юшки з крупи (СУМ I, с. 1443). *На стіл подали* ***крупник****, лосося у майонезі, яйця [...]* ("Цензор снів", с. 258)

Лексему *розсольник* письменник уживає на позначення "супу із солоними огірками та огірковим розсолом" (СУМ II, VIII, с. 813). У романі "Цензор снів" назва функціонує у зросійщеній формі *рассольнік* як страва з меню "сталінської колекції". *Зрештою, про це свідчило й меню, де красувалися пєльмєні,* ***рассольнік****, якісь, прости Господи, чанахі,* ***харчо****, чахохбілі та інша сталінська колекція* ("Цензор снів", с. 225). У переліку бачимо назву *харчо*, яка насправді має грузинське походження. Це перша страва, яку вживають на позначення юшки з баранини (ЕСУМ, VI, с. 160).

На позначення пісного супу вживають назву *джур*. Це старовинна народна страва з непросіяного вівсяного борошна, прокислого на воді. Її готують без приправ, а подають з конопляною олією[114]. Назва походить, очевидно, через польську мову (żur "кисла юшка") від давньоверхньонімецької (sûr "кислий") (ЕСУМ, II, с. 209). *Ніби ми там нічого особливого й не готували, була випивка і невибаглива закуска – шкварки зі смальцем, квашені огірки, оселедці, а з гарячого тільки флячки і джур* ("Цензор снів", с. 199).

2.6. Лексико-семантична група назв других страв

За тлумачним словником, другі страви – це ті, що подаються після перших (СУМ I, с. 836) зазвичай гарячими. Часто друга страва складається з гарніру, тобто каші, макаронів чи овочів, які подають до м'ясних і рибних страв (СУМ I, с. 598). Наприклад, у романі "Цензор снів" картопляне пюре чи запечену бульбу (див. с. 31) подають разом із шницлем, що позначає "тонку відбивну чи посічену котлету" (СУМ II, XI, с. 503). Назва *шницель* запозичена з німецької мови і є демінутивною формою іменника *schnitz* "відрізаний шматок, утвореного від *schnitzen* "різати" (ЕСУМ, VI, с. 449). Назву *шницель* виявлено в романі "Цензор снів" 13 разів. *Я подався до буфету, замовив* ***шницля з печеною бульбою*** *й пиво*

[114] Словарь української мови: в 4-х тт. За ред. Б. Грінченка. Київ. 1907–1909. Т. 1. С. 376.

(с. 12). *То була миска* ***з двома шницлями, картопляним пюре*** *і двома квашеними огірочками* (с. 287).

Деякі назви других страв зумовлені:

- способом приготування: *печене м'ясо* ("Аптекар", с.128; с.195), *печена індичка* ("Аптекар", с.141), *печені ковбаси* ("Аптекар", с.168), *печені (запечені) поросята* ("Аптекар", с.247, Цензор снів", с.236), *печена гуска* ("Груші в тісті", с.132, "Танґо смерті", с. 121), *печена курка* ("Танґо смерті", с. 32), *запечені доради* ("Цензор снів", с.26), *курчата по-віденськи* ("Цензор снів", с. 258), *лосось у майонезі* ("Цензор снів", с. 258), *м'ясна запіканка* ("Цензор снів", с.262);
- наявністю певних інгредієнтів та описом приготування: *печені ковбаски, залиті смальцем* ("Цензор снів", с. 94), *телятина, нарізана соломкою і тушкована у червоному вині з відвареними каляфйорами* ("Груші в тісті", с.285) *риба з тертим хроном і витинанками з варених буряків та моркви* ("Цензор снів", с. 17), *курка, начинена рижом і потрухами* ("Груші в тісті", с.285), *картопля з маслом і кисляком* ("Груші в тісті", с.73), *картопля розбовтана з водою і доправлена борошном* ("Цензор снів", с.70).

На позначення печених або смажених страв із м'яса вживають загальну назву *смаженина* (СУМ ІІ, ІХ, с. 392). Це питоме слово, що походить із псл. *smaga* "жар, спека; вогонь", *smagnǫti "сохнути, сушити; темніти", *smažiti* "смажити" (ЕСУМ, V, с.314). *В приміщенні панував стійкий запах* ***смаженини*** *й цибулі, квашених огірків і капусти, маринованих оселедців, запах пива й горілки, а ще – запах просяклих багаторічним тютюновим димом стін кнайпи* ("Цензор снів", с. 94).

Із м'яса, посіченого чи перемеленого на фарш, готують *котлети*. Лексема запозичена з французької мови (ЕСУМ, ІІІ, с. 60). У романі "Цензор снів" зафіксоване вживання назви *котлета по-київськи,* яка зазначена як найдорожча страва в меню ресторану. *З однієї курки вона примудрялася зготувати шість* ***котлет по-київськи****, це при тому, що за всіма світовими кухняними приписами доведено, що з однієї курки могло бути тільки дві такі котлети, бо ж робили їх*

з кісточкою, що обов'язково кріпилася до м'яса, а на неї, коли вже спечена, натягали паперову папільотку, за яку брали пальцями, коли їли ("Цензор снів", с. 228).

Різновидом котлет є *зрази*. Згідно з тлумачним словником, це "м'ясні, картопляні, капустяні і т. ін. котлети з начинкою" (СУМ І, с. 1189). Назва походить з польської мови (п. zrazy "м'ясні битки або котлети, підсмажені, потім тушковані") (ЕСУМ, ІІ, с. 279) *На стіл подали крупник, [...] зрази телячі по-паризьки [...]*. ("Цензор снів", с. 258).

Окремою стравою або доповненням до гарніру є *біфштекс* та *кармонадлі*. *Біфштексом* називають "шматок відбитої смаженої яловичини" (СУМ І, с.174). Назва вживається у романі "Цензор снів". *Замовив салат, **біфштекс** і пляшку рислінгу* (с. 37). *Кармонадлі* Ю. Винничук тлумачить як битки з кісточкою (*див*. примітки до "Цензора снів")[115]. У галицькому кулінарному словнику *кармонадлі* – це "відбивані котлети в паніровці з сухарів"[116]. Назву вжито у двох романах ("Цензор снів" – 3 р, "Груші в тісті" – 1 р). *Але перш ніж кинутися в атаку, я вирішив перекусити й замовив собі росіл та порцію **кармонадлів** з бульбою, після тюремного оздоровлення мені хотілося нарешті напхатися під зав'язку* ("Цензор снів", с. 91). *Душу облягає неймовірне умиротворення – [...] **телячі кармонадлі у винній підливі з чорносливом** [...] Після цього уже ніхто нікуди не квапиться* ("Груші в тісті", с. 274).

Ще однією стравою, яку раніше часто подавали на друге, були *флячки*. За поясненням Ю. Винничука, основний інгредієнт у флячках – свинячий або телячий шлунок (*див*. примітки до "Цензора снів")[117]. У тлумачному словнику лексема функціонує зі значенням "свинячі або телячі тельбухи, порізані на шматочки і зварені в пшоняній каші" (СУМ ІІ, Х, с. 610). Слово запозичене з німецької мови (н. *fleck* "клапоть, шматок") (ЕСУМ, VI, с. 113). Усього назву вжито 9 разів ("Цензор снів" – 5 р., "Аптекар", "Танґо смерті" – по 2 р). *Петруньо*

[115] Винничук Ю. Цензор снів. Харків: Фоліо. 2016. С. 317.
[116] Пані Стефа. Лексикон таємних знань. URL: https://panistefa.com/leksykon/ (дата звернення: 03.09.2024).
[117] Винничук Ю.. Цензор снів. Харків: Фоліо. 2016. С. 317.

підсів до своїх колег, таких самих, як він сміттярів, і гукнув дати ***флячки*** *з пивом та великою байдою житнього хліба* ("Аптекар, с. 169).

До традиційних страв галицької кухні належить *бігос* – тушкована капуста, яку готують з квашеної та свіжої капусти, з м'ясом та вудженини[118]. У романі "Танґо смерті" зафіксована назва *бігос мисливський*, яка зумовлена наявністю відповідних ковбасок (*див*. словник до "Танґо смерті")[119]. *Ану хляпни мені ту пару слів на своїй фотці!", і Мєчик з повним писком* ***бігосу мисливського****, не отямившись від несподіванки, підписався [...]* ("Танґо смерті", с. 59).

Голубці традиційно готують із м'яса ти рису, які тушкують в капустяних листках (СУМ І, с. 119), однак начинка може бути й пісною. Наприклад, у прозі Ю. Винничука функціонує саме такий різновид голубців. *[...] залюбки гостювали одні в одних, ласуючи то червоним козацьким борщем, у якому плавали вушка з грибами, а на поверхні золотіла підсмажена цибулька, то надіваною рибою, яку Ґолда прикрашала тертим хроном і дивовижними витинанками з варених буряків та моркви, то пирогами з квашеною капустою, то* ***кислими голубцями з тертою бульбою*** *[...]* ("Танґо смерті", с. 17).

Назву *кишка* Ю. Винничук трактує як ковбасу з каші та крові, те саме, що кров'янка (*див*. словник до "Танґо смерті")[120]. У тлумачному словнику лексема зафіксована з таким самим значенням із позначкою *розмовне*. (СУМ І, с. 1317). Назву страви вжито в проаналізованих романах 6 разів ("Танґо смерті" – 4 р., "Аптекар", "Груші в тісті" – по 1 р.). *Здавалося б – лише одна ніч. Але яка! Щоб я тріс, мов та* ***кашана кишка****, яку ми вчора жвакуляли, але ніч на Тортузі мені обійшлася дешевше* ("Аптекар", с. 192).

Відомою стравою з тертої картоплі є *деруни* (СУМ І, с. 741), яка вважається буденною. Назва походить від дієслова "дерти", "драти", бо це передбачає спосіб приготування. Картоплю готують, натерши (надерши) на тертці (ЕСУМ, ІІ, с. 41). Також у романах зафіксовано синонім *пляцки*. У тлумачному словнику з

[118] Пані Стефа. Лексикон таємних знань. URL: https://panistefa.com/leksykon/ (дата звернення: 03.09.2024).
[119] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 372.
[120] Там само. С. 374.

таким самим значенням зафіксована лексема *терті пляцки* (СУМ І, с. 2458). Назва *деруни* функціонує рідше ("Танґо смерті" – 7 р.), ніж *пляцки* ("Танґо смерті" – 7 р., "Груші в тісті" – 2 р., "Цензор снів" – 1 р.). *Тривалий час я не бачив нікого з персоналу бібліотеки, окрім самої пані Конопельки, хоча іноді долинали голоси і запахи, про які вона говорила, пахло переважно ковбасою з часником, квашеними огірками і смаженою цибулею, а одного разу я навіть вловив запах* ***дерунів*** *і заковтнув слину, я не міг собі уявити, щоб у бібліотеці, у цьому храмі знань, була кухня, де смажили* ***пляцки****, проте відшукати кухню мені не вдалося навіть за запахом* ("Танґо смерті", с. 138).

До других також належать страви з прісного начиненого тіста. Найбільш поширеною в традиційній українській кухні є *вареники*. У тлумачному словнику лексема зареєстрована зі значенням "українська національна страва з бездріжджового тіста з ягідною, сирною, м'ясною або овочевою начинкою, яку варять у окропі або на парі" (СУМ І, с. 244). Питома назва страви мотивована способом її приготування (псл. *variti* "варити", пов'язане з *vъrěti* "кипіти"). (ЕСУМ, І, с. 332). Лексему вжито в трьох романах ("Груші в тісті" – 3 р., "Танґо смерті", "Цензор снів" – по 1 р). *Мене за це дружина з тещею оголосять персоною нон ґрата і відлучать від щонедільної макітри* ***вареників*** ("Груші в тісті", с. 237). На позначення такої страви в усіх досліджуваних романах зафіксовано також діалектну назву *пироги* ("Аптекар", "Груші в тісті", "Танґо смерті", "Цензор снів" – по 1 р.). *[...] і залюбки гостювали одні в одних, ласуючи то червоним козацьким борщем, у якому плавали вушка з грибами, а на поверхні золотіла підсмажена цибулька, то надіваною рибою, яку Ґолда прикрашала тертим хроном і дивовижними витинанками з варених буряків та моркви, то* ***пирогами з квашеною капустою*** *[...]* ("Танґо смерті", с. 17).

Кльоцки – страва, що готувалася аналогічно галушкам, але з доповнювачами. Прісне, як на вареники, тісто замішували з м'ятою вареною картоплею, свіжим кисломолочним сиром, виробляли кульки й варили в окропі

або на молоці[121]. *Ну, і ми з Лією потім ліпили* ***кльоцки з картоплі і сиру****, дід Абелес скубав курку, а Йоськова мама місила тісто на солодкий пиріг, у той час як бідний Йосько прів над наукою* ("Танґо смерті", с. 82).

На позначення варених пиріжків із картопляного начиненого тіста (переважно зі сливками) вживають назву *книдлі* або *кнедлі* (*див.* словник до "Танґо смерті")[122]. Згідно з тлумачним словником, це страва європейської кухні, а точніше "кулінарний виріб круглої або довгастої форми, виготовлений із тертої картоплі й пшеничного борошна з грибною, овочевою, сирною, м'ясною і т. ін. начинкою" (СУМ І, с. 1339). Лексема запозичена з німецької мови, можливо, через польське посередництво (нвн. knödel "вузлик") (ЕСУМ, ІІ, с. 473). У романі "Груші в тісті" функціонує назва *кнедлі*. *Господиня, яка саме місила тісто на улюблені Олегові* ***кнедлі****, вийшла на ґанок і побачила якусь дівчину з валізою* (с. 214). У романі "Танґо смерті" простежуємо вживання назви **книдлі**: *Мій малий собі* ***книдлі*** *замовив.* ***Зі сливками*** ("Танґо смерті", с. 37).

Ще однією традиційною стравою галицької кухні є *пальчики,* які також називають *палюшками*[123]. Страву готують із тіста, до якого додають варену картоплю та домашній сир. Тоді формують маленькі ковбаски, які нагадують пальчики, та варять їх на окропі. У романі "Танґо смерті" зафіксована назва *пальчики*. *[...] а виносила смачнючий цибульовий пляцок або* ***солоні пальчики з кмином****, навіть тоді, як ми залізли в її балію, повну чистих простирадл, які вона щойно познімала з мотузків, і вдавали, що пливемо на пірат-ському кораблі, так що ті простирадла довелося знову прати* ("Танґо смерті", с. 18).

Пляцком на Галичині називають не тільки солодку випічку, яка складається з коржів, перемащених кремом із начинкою (СУМ І, с. 2348). Це також солоний печений виріб із тіста, який нагадує пиріг[124]. Назва запозичена через польське та чеське посередництво з німецької мови (н. platz "тонке

---

[121] Артюх Л. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка. 1977. С. 44. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000015433 (дата відвідування: 16.06.2024).

[122] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 374.

[123] Пані Стефа. Лексикон таємних знань. URL: https://panistefa.com/leksykon/ (дата звернення: 03.09.2024).

[124] Там само.

тістечко, печиво; пиріг") (ЕСУМ, IV, с. 464). Лексему на позначення солоної випічки вжито у двох романах, на що вказує сама назва, мотивована наявністю відповідного складника. *Татуньо Йоська був аптекарем і відповідав у війську Української Народної Республіки за ліки, тому Ґолду сусіди називали "пані докторова", і вона тим дуже пишалася, а коли ми хотіли до неї підлабузнитися, то теж казали "пані докторова", і вона нас не шпетила за наші витівки, а виносила смачнючий* ***цибульовий пляцок*** *або* ***солоні пальчики з кмином*** *[...]* ("Танґо смерті", с. 17). *А якби вас коли-небудь занесло туди пішадрала, то прощайтеся з життям, бо авта, що мчать на шаленій швидкості, можуть розтерти вас на* ***картопляний пляцок*** ("Груші в тісті", с. 241).

Назва страви *вушка* функціонує на позначення "маленьких вареників із яловичиною, які варяться в юшці, бульйоні" (СУМ І, с. 571). Найменування мотивоване формою, яку надають господині виробам під час ліплення тіста. Лексему *вушка* вжито з кулінарним значенням у двох романах ("Танґо смерті", "Цензор снів" – по 1 р). *[...] і залюбки гостювали одні в одних, ласуючи то червоним козацьким борщем, у якому плавали* ***вушка з грибами****, а на поверхні золотіла підсмажена цибулька [...]* ("Танґо смерті", с. 17). Іншу назву мають вироби у формі вушка з м'ясною начинкою – *пельмені*. Ця страва хоч і готувалася подібно, однак не була традиційною для української кухні, а запозиченою з російської, як і сама назва (ЕСУМ, IV, с. 332). У романі "Цензор снів" вона вживається у фонетичному варіанті *пєльмєні*, щоб вказати на походження. *Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівниє, зупи на супи, росіл на бульйон, юшка на уху,* ***вушка на пєльмєні*** *[...]* ("Цензор снів", с. 225).

У романі "Цензор снів" зафіксоване вживання італійської страви *піца*. Це запечений корж із томатною пастою чи іншим соусом та шматочками м'яса, сиру, овочів, грибів тощо (СУМ І, с. 2436). *У вагоні метро чоловік розкладає собі на колінах* ***піцу*** *і наминає з відсутнім виглядом* ("Груші в тісті, с. 243).

2.7. Лексико-семантична група назв кондитерських виробів

Кондитерськими виробами називають цукерки, тістечка, торти та загалом усе, до складу чого входить цукор (СУМ І, с. 353). На їхнє позначення вживають загальні назви *солодощі* та *солодке,* якими номінують також солодкі вироби з тіста (СУМ ІІ, ІХ, с. 448). Лексема *солодощі* вживається частіше ("Груші в тісті", "Танґо смерті" – по 2 р), ніж назва *солодке* (Цензор снів" – 1 р). *На з'яву туриста квапляться продавці* ***солодощів*** *із тацями і просто-таки змушують покуштувати дрібно нарізані смаколики* ("Груші в тісті", с. 251). *Ґредель замовив ще дві пляшки шампана і* ***солодке*** ("Цензор снів, с. 27).

Солодощі часто подають у кінці обіду як окрему страву. Її позначає лексема французького походження *десерт* (ЕСУМ, ІІ, с. 43). *Відтак на* ***десерт*** *я замовив морозиво і шампанське та попросив кельнера прикликати до мого столика ту дівчину, котра своє нудьгування перетворила на театралізовану виставу [...]* ("Цензор снів", с. 91).

Деякі засвідчені назви десертів мотивовані інгредієнтами, з яких вони приготовлені: *груші в тісті, яблука тісті* ("Груші в тісті, с. 183–185), *фрукти в тісті* ("Цензор снів", с. 258), *кус-кус з фруктами і солодкою підливою, збиті білки з тертими яблуками* ("Груші в тісті", с. 252).

До загальновідомих назв солодощів, які зафіксовані в прозі Ю. Винничука, належать лексеми *мед* (20 р.), *морозиво* (19 р.)*, торт* (13 р.)*, цукерка* (13 р.), *печиво* (11 р.), *шоколад* (3 р).

На позначення *шоколаду* автор здебільшого використовував діалектну назву *чоколяда* ("Танґо смерті" – 2 р., "Груші в тісті", "Цензор снів" – по 1 р.), та її зменшено-пестливу форму *чоколядка* ("Аптекар", "Танґо смерті" – по 1 р). *А раз попросили нашварцувати їм чоботи, то дали по пачці масла і* ***чоколяди*** ("Груші в тісті", с. 198). *І ними вона, крім цілування, їсть різне свинство – пляцки, цукерки,* ***чоколядки****, мармулядки, барбулядки, п'є вино, гарбату, воду, пиво, соки, узвари, валер'янові настої, молоко...* ("Аптекар", с. 222).

Різновидами цукерок є *ірис* "різновид в'язких цукерок звичайно коричневого кольору, виготовлені уварюванням згущеного молока з цукром, патокою і вершковим маслом або олією" (СУМ І, с. 1250) та *карамелька* "сорт

твердих цукерок, які виготовляють із цукру та патоки з додаванням ароматних і фарбувальних речовин" (СУМ І, с. 1282) Походження лексеми *ірис* не з'ясоване. Існує думка, що назва могла бути зумовлена зображенням квітки рослини на обгортці цукерок (ЕСУМ, ІІ, с. 317). *А далі були цілі гори усілякого печива, слоїки, наповнені розмаїтими цукерками, барвистими льодяниками,* ***ірисами****, чоколяда в картонних пуделочках, довгі прямокутники "Данусі", біла чоколяда "Еос", чоколяда "Нової Фортуни" – "Сянка", "Тарас", "Одарка"...* ("Танґо смерті", с. 283). Лексема *карамелька* запозичена з французької мови: фр. *caramel* походить від ісп. caramel(o) "карамель, льодяник", яке вважають продовженням видозміненого слат. canna mellis (cannamella) "цукрова тростина" (ЕСУМ, ІІ, с. 385). Назву вжито у двох романах ("Груші в тісті" – 3 р., "Танґо смерті" – 1 р). *Але перш ніж побачити Олюню, я її занюхав – Олюня пахла фіялковими парфумами, щойно пережованим пиріжком за чотири копійки і* ***карамелькою****, котра катулялася на її язичку* ("Груші в тісті, с.104).

Лексема *тістечко* позначає "кондитерський виріб із здобного солодкого тіста, звичайно з кремом, помадкою, цукатами" (СУМ ІІ, Х, с. 149). Лексема запозичена з польської мови: п. ciasteczko "ласощі з тіста, тістечко" є зменшено-пестливою формою ciastko, що походить від ciasto "тісто" (ЕСУМ, V, с. 581). Назва вживається у трьох романах ("Танґо смерті" – 4 р., "Груші в тісті" – 2 р., "Цензор снів", – 1 р). *Орися пекла різноманітні* ***тістечка*** *з такою наполегливістю, мовби прагнула потрапити до Книги рекордів Гіннесса* ("Груші в тісті", с. 270).

У романі "Груші в тісті" зафіксована також калька з російської мови *пірожино*. Автор вказує на походження та тлумачення назви одразу в контексті. *І ось ми три години поїмо їх шампанським, напихаємо салатами, цукерками і* ***"пірожинами" (це так називалися совкові тістечка з мокрого бисквіту****, а по-галицьки бішкопту), культурно розважаємо, ввічливо затискаємо, а вони щойно перед самим закриттям ресторану погоджуються їхати на хату* (с. 39).

Серед різновидів тістечок засвідчено назву *марципан*, яку Ю. Винничук тлумачить як "тістечко з мигдалю і цукру" (*див*. словник до "Танґо смерті")[125]. У тлумачному словнику лексема зафіксована зі значеннями "тісто з товченого мигдалю, інших горіхів і т. ін з цукром; кондитерський виріб із такого тіста" (СУМ І, с. 1577). Лексема запозичена з італійської мови, очевидно, через посередництво німецької. Спочатку так називалися коробки з солодощами, а згодом і самі солодощі (ЕСУМ, ІІІ, с. 403). *Запах розімлілих розлізлих ягід п'янив і просочувався у стіни та меблі так міцно, що будинок скидався на цукерковий, а все, що в ньому, – наче було з* ***марципанів*** ("Танґо смерті", с. 10)

На позначення кондитерського виробу, до складу яких входять збиті білки, вживають назву *суфле* (СУМ ІІ, ІХ, с. 863). Лексема запозичена з французької мови через польську (п. форма *суфлє́т*) (ЕСУМ, V, с. 486). *На стіл подали крупник, лосося у майонезі, яйця "vive le roi", зрази телячі по-паризьки, курчата по-віденськи, мізерію, каляфйори,* ***суфле з абрикосів****, фрукти в тісті й узвар зі свіжих полуниць* ("Цензор снів", с. 258).

Пінник – десертна страва, яку готують з протертих фруктів та ягід, збитих у піноподібну масу[126]. Лексема є діалектною, не знаходимо її в тлумачному словнику. Назва мотивована консистенцією десерту. *В результаті те, що мало називатися* ***пінниками****, перетворилося на якісь нещасні пляцки і навіки приросло до обвугленого паперу* ("Груші в тісті", с. 270).

Багато солодощів готують із горіхів. Наприклад, лексема *козина* позначає *горішки в смаженому цукрі*, а лексема *макатіті* – солодощі з меду та січених горіхів (*див*. словник до "Танґо смерті")[127]. Також із потертого соняшникового насіння або потовчених горіхів виготовляють *халву* (СУМ ІІ, ХІ, с. 13). *Дітлашня, ідучи зі школи, завше гурмами зупинялася коло тієї вітрини і з нетерпінням чекала, коли мурин до них мруґне або усміхнеться, чи бодай пальцем поманить, а потім дітиська приводили в крамницю своїх батьків і купували*

[125] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 376.
[126] Пані Стефа. Лексикон таємних знань. URL: https://panistefa.com/leksykon/ (дата звернення: 03.09.2024).
[127] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 375.

***халву**, шербет, **козину**, фініки, родзинки* ("Танґо смерті", с. 110). *Але він передумав умирати і зараз знову брикає, і жере **макаґіґі** з марципанами* ("Танґо смерті", с. 293).

Діалектна назва *пірник*, за тлумаченням Ю. Винничука, є синонімом до лексеми *медівник,* що позначає медовий коржик (*див*. словник до "Танґо смерті")[128] (СУМ І, с. 1594). Згідно з тлумачним словником, *пірник* є діалектною формою назви *пряник,* що позначає "солодке печиво у вигляді товстого коржика, приготовлене на меду, патоці або цукровому сиропі з доданням прянощів" (СУМ І, с. 2430) (СУМ ІІ, VIII, с. 370). *[...] вважали за велику честь належати до постійної клієнтелії старої пискатої Валахоньової, хоча на вулицях Львова можна було купити не тільки кишки, а й паштети, **пірники**, смажені ковбаски, мамалигу, куликівський хліб, хрумкі булки – кайзерки і штанґлі* ("Танґо смерті", с. 45).

На позначення тонкого млинця, у який загортають яку-небудь начинку, зафіксовано лексему *налисник*. Найчастіше його роблять із солодким сиром (СУМ І, с. 1762). За етимологічним словником, лексема є результатом видозміни деетимологізованої форми *на́лісник*, наближеної до іменника *лист*. Такому зближенню сприяло те, що деякі борошняні вироби випікали на листі рослин (ЕСУМ, IV, с. 33). Назву зафіксовано в трьох романах ("Танґо смерті", "Груші в тісті", "Цензор снів" – по 1 р). Як синонім до назви *налисник* вжито кальку *блінчік*, щоб відобразити вплив російської мови на українські назви страв. *Наші шницлі перетворилися на катлєти, битки й кармонадлі на атбівнє, зупи на супи, росіл на бульйон, юшка на уху, вушка на пєльмєні, пироги на вареники, салата на салат, млинці на оладьї, **налисники на блінчікі** [...]* ("Цензор снів", с. 225).

До налисників часто подають *варення* або використовують його як начинку. Питома лексема позначає "вид десерту, отриманий у результаті варіння фруктів, ягід або, рідше, овочів із цукром або медом" (СУМ І, с. 244) (ЕСУМ, І,

[128] Там само. С. 376.

с. 322). Назва, очевидно, мотивована процесом приготування. У романах Ю. Винничука лексема вживається 8 разів ("Танґо смерті" – 4 р., "Груші в тісті" – 3 р., "Цензор снів" – 1 р).

Також функціонують і діалектні назви *мармуляда* ("Аптекар", "Груші в тісті", "Танґо смерті", "Цензор снів" – по 1 р.) та *конфітура* "Танґо смерті" – 12 р., "Груші в тісті" – 1 р.) У тлумачному словнику зазначено, що назви *мармуляда* та *конфітура* є синонімами до лексеми *варення* (СУМ І, с. 1575) (СУМ ІІ, ІV, с. 274).

Назва *джем*, яку зафіксовано тільки в одному романі, також вживається на позначення варення, але густого та желеподібного (СУМ І, с. 749). Лексему запозичено з англійської мови (ЕСУМ, ІІ, с. 48). *Збиваєте два яйка зі шклянкою молока, цукром і мукою, мокаєте в них пластерка яблук і смажите на пательні, або печете налисники і перемащуєте їх* ***джемами, вареннями, конфітурами, мармулядами****, спогадами про минулу ніч, сонячними зайчиками, власними секреціями, залежно від того, що знайдені в хаті* ("Груші в тісті", с. 183).

На десерт у традиційній українській кухні, а особливо на різдвяні свята, подавали пампухи (див. с. 38). У романі "Цензор снів" ця солодка страва полита *люкром*. Назву *люкер* знаходимо у "Львівському лексиконі" із тлумаченням "цукрова полива; глазур"[129]. *Я подумав, що варто все добряче розмислити за кавою та зігрітися, і замовив до кави дві канапки з шинкою та* ***два пампухи, политих люкром*** ("Цензор снів", с. 39).

На позначення пирога з начинкою, скрученого трубкою, уживають назву *струдель* (СУМ ІІ, ІХ, с. 789). Ю. Винничук тлумачить назву цієї випічки лаконічніше: завиваний пиріг (*див*. словник до "Танґо смерті")[130]. Лексема запозичена з польської мови (п. strudel (мн. strudle) "листковий пиріг") (ЕСУМ, V, с. 451). Назву вжито в трьох романах ("Груші в тісті" – 5 р., "Танґо смерті" – 3 р., "Цензор снів" – 1 р). *Душу облягає неймовірне умиротворення – [...]*

[129] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 338. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).
[130] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 377.

яблучний струдель з горіхами і цинамоном... *Після цього уже ніхто нікуди не квапиться* ("Груші в тісті", с. 274).

Назву *пляцок* у значенні кондитерського виробу (див. с. 61) вжито 13 разів ("Танґо смерті" – 9 р., "Цензор снів" – 3 р., "Груші в тісті" – 2 р., "Аптекар" – 1 р). У романах зафіксовані певні різновиди пляцків, назви яких мотивовані наявністю відповідних складників: *пляцок з яблуками* ("Аптекар", с. 215), *пляцок з ягодами* ("Танґо смерті", с. 10), *пляцок горіховий з бакаліями* ("Танґо смерті", с. 91). *Квітка з'явилася у халаті і з великим пляцком в руках* ("Груші в тісті", с. 207).

Також у проаналізованих романах назва *пляцок* вживається у складі фразеологізму *лягти пляцком,* який у словниках не зафіксований. Із контексту можна припустити, що він означає бути непритомним, лежати нерухомо тощо: *Фуню... я його закатрупила... він тепер* ***лежить пляцком*** *і не дихає…*("Цензор снів", с. 52).

На позначення пляцка з кількох шарів, що перекладають між собою, змащуючи кремом, вживають назву *перекладанець*[131]. У тлумачному словнику лексему визначають по-іншому: "холодна закуска, яка складається з шарів хліба, перекладених будь-якою начинкою і змащених соусом" (СУМ І, с. 2268). Назву кондитерського виробу мотивує один із етапів його приготування. *Панночки були дуже гостинні і частували нас смачними обідами та різним печивом – тортами, пляцками,* ***перекладанцями*** ("Груші в тісті", с. 128).

У романі "Груші в тісті" зафіксована назва *бісквіт* і його фонетичний варіант *бисквіт*. У тлумачному словнику назву пояснено так: "пиріг, тістечко або печиво, які спечені з легкого здобного бездріжджового тіста називають (СУМ І, с. 173). Із контексту назву *бісквіт* тлумачимо як корж із такого тіста. *Я очі заплющу, тіпа слухаю, а сам думаю про те, що оце й осінь, скоро додому, а там мене дівчина чекає, а я куплю торт і всю її вимащу і вона просто здуріє, я вимащу*

[131] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 427. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

її не тільки кремом, але й самим тортом, бо ж ці ***бісквіти*** *мокрі, їх спеціально шприцюють сиропом, щоб більше важили, моя мама ж у кондитерській працює* ("Груші в тісті", с. 81).

Засвідчені також діалектні назви на позначення бісквіту: *бішкопт* і *цвібак*. Обидві лексеми знаходимо в "Львівському лексиконі"[132]. Назва *цвібак* зафіксована ще в етимологічному словнику. Вона запозичена з німецької мови (н. wieback) та виникла як калька з іт. biscotto "сухар, печиво, двічі спечене". Слово складається з основи числівника zwie- "два" та дієслова backen "пекти" (ЕСУМ, VI, с. 231). *І ось ми три години поїмо їх шампанським, напихаємо салатами, цукерками і "пірожинами" (це так називалися совкові тістечка з мокрого бисквіту, а по-галицьки* ***бішкопту****) [...]* ("Груші в тісті", с. 39). *Я залишився безроздільним господарем усіх баняків і сковорідок, гетьманом сотні приправ, лицарем круглого паштету, друїдом ритуального борщу, волхвом струдлів, прецлів і* ***цвібаків****, героєм оборони кухні, моєї останньої території, моєї вежі зі свинячої кістки* ("Груші в тісті", с. 278).

Лексему *прецлі* Ю. Винничук тлумачить як "популярне печиво, скручене вісімкою, з сіллю або маком" (*див*. словник до "Танґо смерті")[133]. Назву вжито у двох романах ("Танґо смерті" – 13 р., "Груші в тісті" – 2 р). *Прецлярки носили перед собою перевішені на ременях великі кошики зі свіженькими запашними* ***прецлями****, нанизаними на патики, що стирчали із кошиків, одні прецлі були посипані маком, другі – сіллю, а найбільшу славу мали "майові" – золотисті, хрумкі, залиті пишною солянкою і густо посипані маком, вони розпливалися в устах* ("Танґо смерті", с. 43).

2.8. Лексико-семантична група назв сухофруктів, горіхів і насіння

[132] Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. С. 82, 605. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).

[133] Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. С. 376.

У проаналізованих романах зафіксована лексема на позначення сушених ягід винограду *родзинки* (СУМ II, VIII, с. 593) а також інші назви: *сушена журавлина, сушений банан, сушена суниця, сушені фініки.*

Фрукти та шкірки плодів не тільки сушили, а ще й зацукровували. На позначення таких смаколиків зафіксоване вживання назви *цукати* (СУМ II, XI, с. 246). У романах Ю. Винничука – ***цукати цитринові та помаранчеві*** ("Аптекар", с. 36) (див. с. 33).

Лексема *насіння* функціонує на позначення зерен соняшника та гарбуза, які вживають як смаколики (СУМ I, с. 1804). *Біля Віденської кавarні, де головна перехресна станція кількох трамвайних ліній, завжди вирував натовп – одні чекали на трамвай, інші кудись поспішали або ловили ґав, а поруч продавали* ***соняшникове та гарбузове насіння****, присмажене на вогні [...]* ("Танґо смерті", с. 43). Також зафіксоване вживання назви *мак*, що позначає насіння цієї рослини у другому значенні (СУМ I, с. 1551). У романі "Танґо смерті" насіння маку використовують як інгредієнт до випічки: *Прецлярки носили перед собою перевішені на ременях великі кошики зі свіженькими запашними прецлями, нанизаними на патики, що стирчали із кошиків, одні прецлі були посипані* ***маком****, другі – сіллю, а найбільшу славу мали "майові" – золотисті, хрумкі, залиті пишною солянкою і густо посипані* ***маком****, вони розпливалися в устах* (с. 43).

Серед назв горіхів у проаналізованих романах засвідчені: *волоські горіхи, мигдаль*, *лісові горіхи, турецькі горіхи*.

Завершуючи аналіз назв їжі в романах Ю. Винничука, робимо висновок, що найбільше кулінарних лексем було зафіксовано в романах "Танґо смерті" (171) та "Цензор снів" (167), що зумовлено сюжетом. У романі "Груші в тісті" засвідчено 133 назви продуктів і страв. В "Аптекарі" їх найменше – 91 лексема.

Загалом нам вдалося виокремити 8 лексико-семантичних груп та 8 лексико-семантичних мікрогруп. Етимологічний аналіз окремих назв показав, що запозичена лексика (64) переважає над питомою (36).

ВИСНОВКИ

У дослідженні ми намагалися з'ясувати особливості функціонування лексики на позначення їжі у прозі Ю. Винничука, виявити закономірності семантики й етимології цих лексичних одиниць. У результаті роботи змогли виокремити лексико-семантичні групи назв їжі, дослідити їхнє значення й походження.

На основі проведеного аналізу можемо зробити такі висновки:

1. Їжа вживається на позначення "того, що їдять і п'ють", тому дехто з мовознавців аналізує в межах цього поняття також назви напоїв. Більшість дослідників усе ж уважають лексеми, що позначають продукти й страви, окремою лексико-семантичною групою, із чим ми погоджуємося.
2. В історичному аспекті лексику на позначення їжі досліджували мовознавці З. Козирєва, О. Крижко, В. Невойт, С. Яценко та ін.
3. Найменування їжі в синхронії вивчали діалектологи М. Волошинова, Е. Ґоца, Г. Доброльожа, Н. Загнітко, В. Різник, Л. Ур та ін. Активне студіювання датуємо другою половиною XIX століття.
4. Наукових праць, присвячених лексико-семантичному чи етимологічному аналізові назв їжі в прозі Ю. Винничука, немає, що свідчить про новизну та практичну значущість магістерської роботи.
5. На основі зафіксованих назв у романах "Аптекар", "Груші в тісті", "Танґо смерті" та "Цензор снів" виокремлюємо 8 лексико-семантичних груп:

- ЛСГ загальних назв їжі (41): *наїдки, харчі, страва, обід, смажене, печеня, вудженина;*
- ЛСГ назв продуктів харчування (145), яку ділимо на лексико-семантичні мікрогрупи (ЛСМГ назв овочів і продуктів із них (33): *зелень, картопля, ярина, крохмаль, олія*; ЛСМГ назв фруктів і ягід (26): *аґрест, малина, помаранча, цитрина*; ЛСМГ назв круп і каш (19): *вівсянка на воді, гречка, мамалига, риж*; ЛСМГ продуктів з борошна (18): *млинець, паляниця, куликівський хліб, спегеті*; ЛСМГ назв продуктів тваринного походження

(42), яку додатково ділимо на ЛСМГ назв м'яса та тваринних жирів (26): *бекон, полядвиця, сало, шкварка* та ЛСМГ назв молочних продуктів (16): *кефір, кисле молоко, набіл, грецький сир*; ЛСМГ назв рибних продуктів (7): *кав'яр, риба, сардина, оселедець*);

- ЛСГ назв приправ (28): *гвоздика, турецький кмин, яблуневий оцет, цинамон*;
- ЛСГ назв закусок (30): *канапка з салом та квашеними огірками, мізерія, салат з бурячками, холодець*;
- ЛСГ назв перших страв (21): *пісний борщ, бульйон з яловичини, квасолева зупа, крупник*;
- ЛСГ назв других страв (44): *кльоцки з картоплі і сиру, курчата по-віденськи, лосось у майонезі, солоні пальчики з кмином;*
- ЛСГ назв кондитерських виробів (45): *пампухи, политі люкром; суфле з абрикосів, цвібак, яблука в тісті;*
- ЛСГ назв сухофруктів, горіхів і насіння (14): *сушена журавлина, мак, гарбузове насіння, цукати цитринові*.

6. Етимологічний аналіз окремих назв їжі показав наявність як питомої (36), так і запозиченої (64) лексики, однак остання переважає. Очевидно, це зумовлено історичним минулим нашого народу. Фіксуємо найбільшу кількість запозичень із французької (10) (*вінегрет, десерт, суп*), німецької (9) (*пампух, паштет, шницель*), польської (8) (*зрази, канапка, тістечко*) та італійської (7) (*марципан, помаранча, салат*) мов.
7. У всіх лексико-семантичних групах, окрім ЛСГ загальних назв їжі, функціонують діалектні найменування (*дактилі* – фініки, *кав'яр* – ікра, *кайзерка, штанґель* – хрумкі булки, *пенцак* – перловка, *сумер* – хліб, *тлущ* – жир, *ярина* – городина). Якщо разом із діалектними назвами в романах зафіксоване вживання їхніх літературних відповідників, то перші здебільшого переважають (*мармуляда, конфітура* – варення). Це зумовлено тим, що мова автора та його героїв – місцева говірка, якою вони активно послуговуються.

8. Проаналізовані назви страв мотивовані способом приготування (*вареники, варення, печеня, перекладанець*), наявністю певних складників *(вінегрет, свіжина),* формою (*пальчики, вушка*), консистенцією (*пінник*).
9. Чимало найменувань за структурою є складними описовими конструкціями, які також мотивовані наявністю складників і способом приготування (*зупка горохова на реберцях з каляфйорами, морквою, цибулею і печерицями; телячі кармонадлі у винній підливі з чорносливом; яблучний струдель з горіхами і цинамоном*).

Вважаємо, що зібрані та проаналізовані назви їжі можуть стати початком ґрунтовніших досліджень про страви традиційної галицької кухні в прозі Юрія Винничука. Перспективу подальших студій вбачаємо в розширенні лексико-семантичних груп, у доповненні їх кулінарною лексикою з інших романів автора.

Також напрацювання стануть у нагоді діалектологам, які досліджують кулінарну лексику наддністрянської групи говорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюх Л. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка. 1977. 155 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000015433 (дата звернення: 16.06.2024).
2. Атлас української мови в 3 томах. Т. I: Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. Київ: Наукова думка. 1984; Т. II: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. 1988; Т. III: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. 2001. URL: http://resource.history.org.ua/item/0016682 (дата звернення: 17.09.2024).
3. Бігусяк М. Назви їжі та напоїв у регіональних словниках як джерело етнолінгвістичної інформації. *Етнос і культура*. 2013–2014. № 10–11. С. 89–96. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=etnik_2013-2014_10-11_12 (дата звернення: 10.06.2024).
4. Болібрух Л. Хліб в обрядово-звичаєвій структурі традиційного весілля бойків. *Народознавчі зошити*. 2012. № 1. С. 19–26. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=NaZo_2012_1_4 (дата звернення: 10.06.2024).
5. Борис Л. Назви хлібних виробів у буковинських говірках. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. *Слов'янська філологія.* 2013. Вип. 661–662. С. 170–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2013_661-662_27 (дата звернення: 10.06.2024)

6. Борис Л. Народна кулінарна номенклатура в повістях Ольги Кобилянської (на матеріалі повістей "Земля" та "В неділю рано зілля копала…"). *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія*. 2014. Вип. 732–733. С. 295–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2014_732-733_51Л (дата звернення: 14.09.2024).
7. Бурнос Є. Предметно-тематична характеристика лексики на позначення їжі та напоїв у сучасній українській літературній мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 30. Т. 2. 2020. Мовознавство. Літературознавство. С. 80–86. URL: https://www.researchgate.net/publication/345459752_PREDMETNO-TEMATICNA_HARAKTERISTIKA_LEKSIKI_NA_POZNACENNA_IZI_TA_NAPOIV_U_SUCASNIJ_UKRAINSKIJ_LITERATURNIJ_MOVI (дата звернення: 09.10.2024).
8. Вікторіна О. Назви перших страв в українській мові (на матеріалі творів письменників XVIII – XIX ст). *Проблеми гуманітарних наук*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія "Філологія". 46. С. 24–31. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/22/part_1/3.pdf (дата звернення: 14.09.2024).
9. Волошинова М. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Луганськ. 2014. 20 с. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/476 (дата звернення: 18.09.2024).
10. Волошинова М. Діалектні назви їжі: слобожансько-поліські паралелі. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 22 (2). С. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22%282%29__6 (дата звернення: 23.09.2024).

11. Волошинова М. Східнослобожанські назви посуду й кухонного начиння: динамічний аспект. *Лінгвістика*. 2020. № 1. С. 4–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ling_2020_1_3 (дата звернення: 23.09.2024).
12. Гримашевич Г., Сич А. Структурно-семантичні особливості лексики на позначення їжі та напоїв у книзі Надійки Гербіш "Теплі історії до кави". *Збірник наукових праць студентів та магістрантів навчально-наукового інституту української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 12. С. 135–137. URL: http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/6870/1672734412185_Stzbukrfil_12_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 11.10.2024).
13. Гриценко С. Назви спецій, приправ, прянощів: генеза і функціонування. *Science and Education a New Dimension*: Philology. II (1). Issue: 17. 2014. С. 34–38. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Hrytsenko-S.-Names-of-spices-and-flavorings-genesis-and-functioning.pdf (дата звернення: 24.09.2024).
14. Ґоца Е. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород. 2001. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124025097 (дата звернення: 27.04.2024).
15. Ґоца Е. Назви обрядової їжі в українських карпатських говорах південно-західного наріччя. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород. 2017. Вип. 22. С. 33–36. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/21988 (дата звернення: 10.06.2024)
16. Ґоца Е. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі серед назв їжі (на матеріалі українських говорів Карпат). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 68–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2016_21_15 (дата звернення: 18.09.2024).

17. Дзендзелівський О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика): у 2 ч. Ужгород. 1958–1960. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21All=%3C.%3EID%3Dukr0000020913%3C.%3E&&S21FMT=fullwebr (дата звернення: 17.09.2024).
18. Доброльожа Г. Назви їжі та напоїв у поліській фразеології: історичний та етнокультурний коментар (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся). *Мова і історія*. 2015. Вип. 18. Т. 2. С. 211–217. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mik_2015_18_2_36 (дата звернення: 18.09.2024).
19. Загнітко Н. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк. 2011. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2011/11ZNGSGD.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 18.09.2024).
20. Іншакова І., Стахова К. Структурно-семантичні особливості лексики на позначення страв українського народу в кулінарних книгах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* 2018. Вип. 17. С. 33–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2018_17_6 (дата звернення: 07.08.2024).
21. Винник В., Горобець В., Карпова В. та ін. Історія української мови. Лексика і фразеологія: монографія. АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка. 1983. 742 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002775 (дата звернення: 21.04.2024).

22. Козирєва З. Історико-культурний аспект вивчення семантики слова. *Проблеми зіставної семантики*. 2011. Вип. 10 (1). С. 349–354. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2011_10%281%29__62 (дата звернення: 28.07.2024).
23. Козирєва З. Розвиток лексико-семантичної групи із загальним значенням "їжа" в староукраїнській мові. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2017. Т. 20. № 1. С. 79–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlu_fil_2017_20_1_11 (дата звернення: 28.07.2024).
24. Козирєва З. Українська когнітосфера "їжа" як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Філологія, педагогіка, психологія.* Вип. 29. 2014. С. 48–55. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvkyu_2014_29_9 (дата звернення: 25.04.2024)
25. Крижко О. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століття (назви їжі, напоїв, продуктів харчування). Київ: ТОВ "Міжнародна фінансова агенція". 1998. 169 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua:8080/handle/123456789/33139?show=full&locale-attribute=en (дата звернення: 28.07.2024).
26. Невойт В. Топологічна структура слова. *Українське мовознавство*. 1993. № 3. С. 3–11. URL: http://surl.li/ebimkp (дата звернення: 28.07.2024).
27. Німчук В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови: монографія. АН України, Ін-т укр. мови. Київ: Наукова думка. 1992. 412 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002722 (дата звернення: 21.04.2024)
28. Оскирко О. Назви жирів у говірках Східного Поділля. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та

міжкультурна комунікація: зб. наук. праць. 2018. Вип. 1. С. 146–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvxdupmk_2018_1%281%29__28 (дата звернення: 18.06.2024).

29. Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. 2019. 397 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Oskyrko_Oleksii/Nazvy_izhi_ta_napoiv_u_skhidnopodilskykh_hovirkakh.pdf (дата звернення: 13.04.2024).
30. Оскирко О. Назви їжі та напоїв як об'єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис*. 2017. Вип. 1. С. 53–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2017_1_8 (дата звернення: 13.04.2024).
31. Оскирко О. Назви страв із прісного тіста у східноподільських говірках. *Молодий вчений*. 2020. № 5 (1). С. 99–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2020_5(1)__23 (дата звернення: 18.06.2024).
32. Оскирко О. Назви страв із яєць у східноподільських говірках. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. Вернадського.* Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 4 (1). С. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31(70)_4(1)__20 (дата звернення: 18.06.2024).
33. Оскирко О. Номінація борщу в східноподільських говірках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Філологія: зб. наук. праць. Одеса. 2017. Вип. 30. Т. 1. С. 39–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_30%281%29__13 (дата звернення: 18.06.2024).
34. Оскирко О. Номінація картоплі та страв із неї у східноподільських говірках. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія: Філологія, педагогіка, психологія*: зб. наук. праць. Київ. 2018. Вип. 36. С. 188–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2018_36_30 (дата звернення: 20.06.2024).

35. Оскирко О. Номінація кисломолочних продуктів у східноподільських говірках. *Південний архів*. Серія: Філологічні науки: зб. наук. праць. Херсон. 2018. № 72. С. 19–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2018_72%281%29__5м (дата звернення: 18.06.2024).
36. Оскирко О. Номінація круп та страв із них у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. *Серія: Філологічні науки*: зб. наук. праць. 2017. Вип. 44. С. 244–248. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2017_44_55 (дата звернення: 20.06.2024).
37. Оскирко О. Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2018. Вип. 1. С. 122–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2018_1_27 (дата звернення: 10.06.2024)
38. Оскирко О. Номінація супів у східноподільських говірках. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 5 (2). С. 11–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trphst_2018_5(2)__4 (дата звернення: 20.06.2024).
39. Оскирко О. Номінація холодцю у східноподільських говірках. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. *Серія : Філологічні науки* (мовознавство). 2018. № 9. С. 147–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2018_9_35 (дата звернення: 18.06.2024).
40. Різник В. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2017. 370 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Riznyk_Vira/Nazvy_izhi_ta_kukhonnoho_nachynnia_v_hovirkakh_nadsiansko-naddnistrianskoho_sumizhzhia/ (дата звернення: 18.09.2024).
41. Руснак Н., Борис Л. Назви напоїв та страв у прозових творах Сидора Воробкевича. *Науковий вісник Чернівецького національного університету.*

Слов'янська філологія. 2012. Вип. 585–586. С. 255–261. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2012_585-586_43 (дата звернення: 14.09.2024).

42. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія. За заг. ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1973. 438 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002764
43. Творун С. Українські обрядові хліби : на матеріалах Поділля. Вінниця: Книга-Вега. 2006. 96 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010409 (дата звернення: 10.05.2024) (дата звернення: 10.06.2024)
44. Ур. Л. Назви їжі і кухонного начиння в південних ужанськолаторицьких угорських говірках Закарпатської обл.: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.08. Ужгород. 2004. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124025096 (дата звернення: 18.09.2024).
45. Хобзей Н. Галицька кухня в словах. *Незалежний культурологічний часопис "Ї"*. 2013. Число 73. URL: http://www.ji.lviv.ua/n73texts/Halycka_kuhnya_v_slovah.htm (дата звернення: 10.06.2024).
46. Шелемех В. Дослідження назв їжі в північному та південно-західному наріччях української мови. *Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі і часі*: зб. наук. пр. Вип. 9. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2010. С. 190 – 197. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12729/1/27.pdf (дата звернення: 05.11.2024).
47. Шелемех В. Назви страв та кухонного начиння в надсянському та наддністрянському говорах. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 216–219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2008_12_58 (дата звернення: 05.11.2024).
48. Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2008. 424 с. URL: https://www.inst-

ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/documents/?newsid=1043 (дата звернення: 07.08.2024).

49. Ятищук О. Українська народна кулінарія XVIII – початку XIX ст.: за матеріалами художніх творів Г. Квітки-Основ'яненка. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія "Історія"*. 2011. Вип. 2. С. 194–220. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yatyschuk_Oksana/Ukrainska_narodna_kulinariia_XVIII__pochatku_XIX_st/ (дата звернення: 14.09.2024).
50. Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII століть: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ. 2009. 22 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09ysaums.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 28.07.2024).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Consorzio del Formaggio Parmigiano Reggiano. *Офіційний сайт сиру*. URL: https://www.parmigianoreggiano.com/it (дата звернення: 28.09.2024).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун. 2005. VIII, 1728 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989 (дата звернення: (дата звернення: 27.09.2024)
3. Винничук Ю. Аптекар. Харків: Фоліо. 2015. 318 с.
4. Винничук Ю. Груші в тісті. Харків: Фоліо. 2017. 286 с.
5. Винничук Ю. Танґо смерті. Харків: Фоліо. 2015. 379 с.
6. Винничук Ю. Цензор снів. Харків: Фоліо. 2016. 319 с.
7. Етимологічний словник української мови: в VII т. О. Мельничук та ін. Київ: Наукова думка. 1982–2012. Т. 1–6. URL: http://resource.history.org.ua/item/0007831 (дата звенення: 04.09.2024).

8. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. 2009. 670 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010548 (дата звернення: 15.09.2024).
9. Пані Стефа. Лексикон таємних знань. URL: https://panistefa.com/leksykon/ (дата звернення: 03.09.2024).
10. Словник іншомовних слів. За ред. О. С. Мельничука. Київ: Головна редакція "Українська радянська енциклопедія". 1974. 776 с. URL: http://surl.li/evplwz (дата звернення: 03.10.2024)
11. Словник української мови: в 11 т. За ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1970–1980. URL: https://sum.in.ua/ (дата звернення: 04.09.2024).
12. Словник української мови у 20 т. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ: Наукова думка. 2010. 1–14 т. 2761 с. ULR: https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0 (дата звернення: 04.09.2024).
13. Словарь української мови: в 4 т. За ред. Б. Грінченка. Київ. 1907–1909. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/hrinchenko_slovar_ukrainskoi_movy (дата звернення: 07.10.2024).
14. Словотвір. Майданчик для пошуку, обговорення та відбору влучних відповідників до запозичених слів. URL: https://slovotvir.org.ua/words/ (дата звернення: 03.10.2024).

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

болг. – болгарська мова

бр. – білоруська мова

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови

ім. – італійська мова

ЛСГ – лексико-семантична група

ЛСМГ – лексико-семантична мікрогрупа

н. – німецька мова

нвн. – нововерхньонімецька мова

п. – польська

псл. – праслов'янська мова

с. – сторінка

слн. – словенська мова

СУМ І – Словник української мови в 11 томах.

СУМ ІІ – Словник української мови у 20 томах.

тур. – турецька мова

фр. – французька мова

ДОДАТКИ

Додаток 1. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Аптекар"

А

Аґрест

Б

Баклажан, банан, барбулядки, бульба

В

Вечеря, виноград

Г

Гвоздика, горох, горіхи волоські, гречана каша з молоком, гречка, гриби, груша

Д

Дактиль

З

Закуска, зілля татарське, зупа, зупа грибова

І

Імбир індійський, індичка печена

Ї

Їжа, їстівне

К

Капуста, кардамон, касія єгипетська в стручках, квіти і кульки мускатові, кишка кашана, кмин турецький, ковбаса, ковбаска, ковбаски печені, кориця

Л

Листя лаврове

М

Манна, мармуляда, мед, мигдаль, молоко, морква, м'ясиво, м'ясо, м'ясо печене

Н

Наїдки

О

Обід, овочі, олія горіхова, олія оливкова, оцет, оцет яблуневий

П

Паляниця, паштет, перець малабарський, петрушка, печиво, пироги, порося, поросята печені, приправи, прянощі, пляцок з яблуками

С

Сало, сир, сир італійський, сир німецький, сіль, слива, смалець, сметана, сніданок, солонина гаряча, страва

Ф

Фіги, флячки

Х

Харч, харчі, сліб, хліб житній, хліб питльований, хліб чорний

Ц

Цукати цитринові, цукати помаранчеві, цукерка, цукор

Ч

Часник, чоколядка

Ш

Шафран італійський, шафран іспанський, шинка, шкварка

Додаток 2. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Груші в тісті"

А

Аґрест

Б

Бісквіт, бішкопт, борщ, борщ пісний, бульба, буряк

В

Вареники, варення, вечеря, виноград, вівсянка на воді, вінегрет

Г

Гамбургер, гарбуз, горох, гот-доґ, гранат, гречка, гриби, груша, груші в тісті, гуска, гуска печена

Д

Джем, драглі з коропів і щук, драглі на свинячих ніжках

З

Закрутки, закуска, збиті білки з тертими яблуками, зупа, зупа горохова, зупка горохова на реберцях з каляфйорами, морквою, цибулею і печерицями

І

Інжир

Ї

Їжа, їстівне

К

Кавун, кав'яр, каляфйор, канапка, капуста, кармонадлі телячі у винній підливі з чорносливом; карамелька, картопля; картопля з маслом і кисляком, квасоля, кефір, кишка, кнедлі, ковбаса, ковбаси вуджені, ковбаска, конфітура, кукурудза

(крупа), кукурудза (овоч), кукурудза варена, курка; курка, начинена рижом і потрухами; кус-кус з фруктами і солодкою підливою

М

Малина, мамалига, мандарини, мармуляда, масло, мед, млинці, молоко, морква, морозиво, м'ясиво, м'ясо

Н

Наїдки

О

Обід, олів'є, олія оливкова, оцет, оцет винний

П

Пайок сухий, пампух, паска, паштет, перець, петрушка, печериці, печиво, пиріжок, пироги, підлива винна з чорносливом, підлива солодка, пінник, пічоночна, пляцки, пляцок, пляцок картопляний, помідор, порічка, порося, продукти

Р

Риба, риж, рис, росіл, росолик курячий

С

Салат, салата, сало, сальцесон, свіжина, сир, сир заплісняві лий швейцарський, сіль, слива, сметана, сніданок, солодощі, страва, струдель, струдель яблучний з горіхами і цинамоном

Т

Телятина, нарізана соломкою і тушкована у червоному вині з відвареними каляфйорами; тістечко, торт

Х

Харч, харчі, хліб, холодець

Ц

Цвібак, цибуля тушкована, цинамон, цитрина, цукерка, цукор

Ч

Чоколяда

Ш

Шинка, шинка вуджена, шпондерок

Я

Яблука в тісті, яблуко, яєшня

Додаток 3. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Танґо смерті"

А

Аґрест, айва, ананас

Б

Баклажан, банан, біґос мисливський, боби гарячі, борщ, булка, бульба, буряк, буряк варений

В

Вареники, варення, вечеря, виноград, вишня, вушка з грибами

Г

Гарбуз, голубці кислі з тертою бульбою, горіхи волоські, горіхи лісові, горіхи турецькі, городина, горох, гречка, гриби, гриби сушені, груша, груші сушені, гуска, гуска печена

Ґ

Ґриф, ґорґонзола

Д

Деруни

З

Закуска, зелень, зупа, зупа кропикова, зупа овочева

І

Ірис

Ї

Їжа, їдло, їстівне

К

Кабачок, кавун, каляфйор, канапка, канапка з оселедцями, канапка із сиром, капуста, капуста квашена, картопля, каштани смажені, кварґлі, кисле молоко, кисляк, кишка, кльоцки з картоплі і сиру, кмин засушений, книдлі зі сливками, ковбаса, ковбаска, козина, кокос, кріп, кріп засушений, крохмаль, крупи, кукурудза (овоч), кукурудза (крупа), курка, курка печена

М

Мак, макаґіґі, мамалига, манна каша з родзинками та горішками; манна каша з родзинками і медом; мармуляда, марони, марципан, мед, молоко, масло, молоко спряжене, молюски, морква, морква варена, морозиво, м'ясиво, м'ясо

Н

Набіл, насіння гарбузове, насіння соняшникове

О

Обід, огірки квашені, оливки, омлет, оселедці, оцет

П

Пальчики солоні з кмином, пампух, папая, парівки, парміджяно, паска, паштет, перець, перловка, петрушка, печиво, пиріжок, пироги з квашеною капустою, підлива сметанково-помідорово-цибулева, пірник, плоди, пляцки, пляцок, пляцок горіховий з балакліями, пляцок цибульовий, пляцок з ягодами, полядвиця, помаранча, помідор, порічка, порося, прецлі, продукти, просо

Р

Риба, росіл

С

Салат, салата, салат із сиру, сметани і дрібно покраяної зелені та цибулі; сало, селера, сир, сир сільський, сіль, слива, сливи сушені, смалець, сметана, сніданок, солодощі, соус помідоровий, спагеті, страва, струдель

Т

Тістечко, торт

Ф

Фініки, флячки, фрукти

Х

Халва, харчі, хліб, хліб чорний

Ц

Цинамон, цукати, цукерка, цукор

Ч

Часник, чоколяда

Ш

Шинка, шкварка

Ю

Юшка горохова

Я

Яблуко, яблука сушені, ягоди, яєчня

Додаток 4. Словник зафіксованих назв їжі в романі Ю. Винничука "Цензор снів"

А

Аґрест

Б

Баранина, біфштекс, бекон, блінчік, борщ пісний, бульба, бульба печена, бульйон, бульйон з яловичини, буряк

В

Вареники, варення, вечеря, вишня, вінегрет, волонина, вудженина, вушка

Г

Горох, горох варений, грушка, гуска печена

Д

Десерт, джур, доради запечені, драглі

З

Запіканка м'ясна, зеленина, зрази телячі по-паризьки, зупа; зупа горохова, зупа квасолева, зупа фасулева

Ї

Їжа

К

Кавун, кав'яр, кайзерка, каляфйор, канапка; канапка з ковбасою, шпондерком, шкварками чи салом; канапка з кролячим паштетом, канапка з перетертим сиром і кропом; канапка з салом та квашеними огірками; канапка з червоною рибою, канапка з шинкою, капуста, кармонадлі, картопля, картопля розбовтана з водою і доправлена борошном; кварґлі, кисляк, ковбаса, ковбаска, ковбаски печені,

залиті смальцем; конфітура, коровай, крем білий з тертого хрону і сметани, котлета по-київськи, крижовнік, кріп, крохмаль, крупи, крупник, курка, курчата по-віденськи

Л

Лій

М

Макарони, малина, манго, мармуляда, масло, мізерія, млинець, молоко, морква, м'ясиво, м'ясо

Н

Наїдки, налисник

О

Обід, оладьї, оселедці мариновані, оселедці мариновані в збитій сметані й тертому хроні, оселедчики мариновані з цибулькою, оцет

П

Паляниця, пампух, паштет, паштет кролячий, паштет з телятини, печінки, серця і тушкованої цибульки з морквою; пампухи, политі люкром; пенцак; перетертий сіль з часником, перець, петрушка, печене, печеня, пєльмєні, пиріжок, пироги, пірожино, піца, пляцки, помаранча, помідор, пора, порей, порічка, поросята запечені, продукти, пюре картопляне

Р

Рассольнік, редька, риба з тертим хроном і витинанками з варених буряків та моркви; росіл

С

Салат, салат з бурячками, салат з бурячків, салєри й капусти; сало, сардина, свинина, сир, сир грецький, сіль, сливка, смажене, смаженина, смалець, сніданок, солодке, солонина, страва, струдель, сумер, суп, суфле з абрикосів, сухар

Т

Телятина, тістечко, тлущ, торт

У

Уха

Ф

Флячки

Х

Харч, харчі, харчо, хліб, хліб чорний

Ц

Цибуля тушкована, цитрина, цукерка, цукор

Ч

Часник, чоколяда

Ш

Шинка, шкварка, шкварки зі смальцем, шницель, шоколад, штангєль

Ю

Юшка

Я

Яблуко, яйця з часником і кропиком, яловичина, ярина, яєчня на салі

Додаток 5. Словник виявлених діалектних назв їжі в аналізованих романах Ю. Винничука

Аґрест – аґрус

Бішкопт – бісквіт

Бульба – картопля

Дактиль – фінік

Зеленина – зелені овочі та городні рослини

Зупа – юшка, суп

Кав'яр – ікра

Кайзерка – хрумка булка

Каляфйор – цвітна капуста

Кармонадлі – битки з кісткою, відбивані котлети паніровані

Козина – горішки в смаженому цукрі

Конфітура – варення

Люкер – цукрова полива, глазур

Макаґіґі – солодощі з меду та січених горіхів

Мармуляда – варення

Мізерія – салат з огірків і помідорів, заправлений сметаною

Парівки – сосиски

Пенцак – перловка

Пироги – вареники

Пінник – страва з протертих фруктів та ягід, збитих у піноподібну масу

Пірник – пряник

Пляцки терті – деруни

Риж – рис

Росіл – бульйон

Сумер – хліб

Тлущ – жир

Цвібак – бісквіт

Цинамон – кориця

Чоколяда – шоколад

Шпондерок – страва, що готують із сала з м'ясними прожилками

Штанґель – хрумка булка

Ярина – городина та овочі